

The Concepts of “Verse”, “Meter” and “Rhythm” in Russian Verse Theory*

Igor Pilshchikov

ORCID: 0000-0003-0153-6598

*First printout:
„Poniatija
«stich», «metr»
i «ritm» w russkoj
stichowiedczeskoj
tradycji”, *Trudy
Instituta russkogo
jazyka im. W. W.
Winogradowa*, IX
(2017), 12-30.

1.

My approach to the problem of meter and rhythm is not only theoretical, but also practical: together with my colleagues I research the problems of automated rhythmic and morpho-syntactic analysis of poetic texts and, in particular, the problems of automated recognition of verse meters and rhythmic forms¹. This is why we are interested in the issue of the interrelation between meter and rhythm. In fact, this is a core problem in the study of Russian prosody. Arguably the discovery of the dichotomy of meter and rhythm marked the beginning of verse studies in Russia.

In his *Introduction to Metrics: A Theory of Verse* (1925) Viktor Zhirmunsky wrote: “The basic problem of the theory of verse out of which the entire book grew, is the opposition between rhythm and meter — an opposition which A. Belyi was the first to formulate clearly for classical Russian poetry in his famous works on the iambic tetrameter (*Symvolizm*, 1910)”². Zhirmunsky was

¹ I.A. Pilszczikow and A.S. Starostin, ‘Problemy awtomatizacii bazowych procedur ritmiko-sintaksiczeskogo analiza siłhabetonicheskich tiekstow’, in *Nacjonalnyj korpus russkogo jazyka 2006–2008. Nowyje riezultaty i pierspiektivy*, ed. W.A. Phungian (Sankt-Pietierburg: Niestor-Istorija, 2009), 298–315; I.A. Pilszczikow and A.S. Starostin, ‘Problema awtomaticheskogo raspoznawania mietra: siłhabetonika, dolnik, taktowik’, in *Otieczestwiennoje stichowiedeniye. 100-letnije itogi i pierspiektivy razwitija. Materialy Mieždunarodnoj naucznoj konfierenciji 25–27 nojabria 2010 g. Sankt-Pietierburg*, ed. S.I. Bogdanow and E.W. Chworost’janowa (Sankt-Pietierburg: Filologiczeskij fakultiet SPbGU, 2010), 397–406; I.A. Pilszczikow and A.S. Starostin, ‘Automated Analysis of Poetic Texts and the Problem of Verse Meter’. W: *Current Trends in Metrical Analysis*, ed. C. Küper, vol. 2 (Bern; Berlin [etc.]: Peter Lang, 2011), 133–40; I.A. Pilszczikow and A.S. Starostin, ‘Reconnaissance automatique des mètres des vers russes. Une approche statistique sur corpus’, trans. É. Delente, *Langages*, no. 199 (2015): 89–105.

² W.M. Žirmunskij, *Wwiedieniye w metriku. Teorija sticha* (Leningrad: Academia, 1925).

convinced that meter draws a borderline between what should be regarded as verse and what as prose; however, this is not true because there also exist such phenomena as metrical prose as well as *vers libre*, i.e., free, ametrical verse. If indeed it was the presence of meter which enabled us to decide between what is verse and what is prose, then this would solve the problem of a constructive definition of verse, since every text containing meter would automatically be regarded as verse and any ametrical text would be regarded as prose (which we know is not the case). It should be noted at this point that the descriptive definition of verse is a theoretical description of the difference between verse and prose.³ Therefore, the dichotomy of “verse vs. prose” is more fundamental than the dichotomy of “meter vs. rhythm” and methodologically precedes it.

Russian verse theory at its late formalist stage came up with a theoretical definition of verse most clearly expressed in the ex-“junior formalist”⁴ Boris Bukhshtab’s formula of a “dual segmentation”: “Any text breaks up into subordinate syntactic segments; in the poetic text, however, this [...] is combined with the segmentation into lines of verse as well as verse entities which are larger or smaller than the line [...] the latter segmentation can either coincide with, or diverge from the former, thus creating innumerable possibilities of rhythmic-syntactic correlations”⁵.

If we follow Bukhshtab’s line of thought, Maksim Shapir argued in his article “*Versus vs. prosa*”, then it inevitably turns out that “the difference between verse and prose is the division into verses itself. [...]” This definition of poetic discourse was formulated independently by Maksim Kenigsberg (1923), Boris Tomashevsky (1923; 1928) and Yuri Tynianov (1924). The shortcoming of their definition is not its seemingly tautological character, but its insufficiency: we do not know what is the peculiarity of the poetic line as compared with any other [kind of line]. Tomashevsky believed the *specificum* of verse was its state of being divided into comparable and commensurable segments”⁶.

Mikhail Gasparov, who recalibrated many formalist concepts and gave them a classical form, endorsed Tomashevsky’s idea. In his entry on “Stikh” (“Verse”) in the *Concise Literary Encyclopedia*, Gasparov formulated the two main characteristics of the verse lines: their “comparability” (*sopostavimost’*) and their “commensurability” (*soizmerimost’*):

СТИХ [VERSE] (from the Greek στίχος — row, line) is an artistic speech, [which is] phon[et]ically divided into relatively short segments (each of which is also called “S[tikh]” [a verse-line]), [and] which are perceived as comparable and commensurable. The opposite notion is that of *prose* (see *Poetry and prose*). The prosaic speech is also divided into segments — *cola* [Sing. *colon*]; but, as compared to prose, the verse segmentation has two peculiarities: 1) in prose, text segmentation is determined only by syntactic pauses, [while] in verse, the dividing pauses may be not coincident

³ We call a definition descriptive (or theoretical) when it identifies the object by enumeration of its properties or functions. A constructive (or practical) definition is an explicit description of its arrangement. Applied sciences transform descriptive definitions into constructive definitions, while theoretical sciences transform constructive definitions into descriptive definitions: I.M. Jagłom, *Matematyczne struktury i matematyczne modele* (Moskwa: Sowietskoje radio, 1980)..

⁴ A member of the group of Yuri Tynianov’s and Boris Eikhenbaum’s disciples known as *mladoformalisty*, i.e. “junior formalists”.

⁵ B.Ja Buchshtab, ‘Ob Osnowach i Tipach Russkogo Sticha’, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* t. XVI (1973): 110–11.

⁶ M.I. Szapir, ‘«Versus» vs «prosa»: prostranstwo-wriemia poietycznego tieksta’, *Philologica*, t 2, no. 3/4 (1995): 49.

with syntactic pauses (enjambment); 2) in prose, segmentation by the dividing pauses is to a large extent arbitrary, [while] in verse, it is predeterminedly fixed⁷.

In the 1990s, Shapir challenged this definition arguing the following: if we take, say, a free iambus and *vers libre* as examples, we shall see that the verse lines [i] are **not comparable** in quantitative terms (they may have from 1 to 12 and more syllables), and [ii] they are **not commensurable** in qualitative terms, that is they do not always use one and the same *measure* (in a free iambus, a **monosyllabic** line may be rhymed with a **monopodic** line and a **polypodic** line: it is hard to consider a *one-syllable* line as an iambic *foot* which should contain *two* syllables).⁸ Thus, according to Shapir, verse cannot be described in terms of **comparability of the commensurable**, but rather as the **equation of the incommensurable**.⁹ Hence his own theoretical definition of verse:

Verse is the system of pervasive compulsory paradigmatic segmentations [...]. Verse segmentations are pervasive because they run through the entire work or fragment. Verse segmentations are compulsory because they are pre-ordained by the author's will which is objectively expressed and cannot be ignored by a recipient. Verse segmentations are paradigmatic: they form the rhythmic units belonging to the same level which are correlated with one another as variants of a single invariable¹⁰.

The last part of this definition was widely discussed, but this discussion is irrelevant for the context of the present paper. What matters for our purposes is that Shapir's **theoretical** definition of verse, as well as that of Gasparov, is hard to convert into a **constructive** definition, as Shapir himself once pointed out¹¹. To build computer programs we use constructive definitions. This means that today we are still not capable of developing an algorithm which would enable us to distinguish between prose and verse in general.

Boris Tomashevsky, who was educated as an engineer and represented the "empiricist" wing of Opioz (a Petersburg association of formalists) and the Moscow Linguistic Circle (a Moscow association of formalists), always used constructive categories in his thinking. In his *Russian Versification: Metrics* (1923) Tomashevsky wrote: "It is impossible to give an exact objective definition of verse, it is impossible to list the main properties which distinguish between verse and prose"¹².

⁷ M. L. Gasparov, 'Stich', in *Kratkaja litieraturnaja enciklopedija*, vol. 7 (Moskwa: Sowjetskaja enciklopedija, 1972), 197 author's italics; cf. M. L. Gasparov, *Russkij stich naczala XX wieka w kommentarijach, Izdanije wtoroje (dop.)* (Moskwa: Fortuna Limited, 2001), 6; E. Klenin, 'M. L. Gasparov and the Definition of Verse', *The Slavic and East European Journal* 52, no. 2 (2008): 208–22; T.W. Skuławczewa, 'Mietody opriedielenija mietra w nieklaszczeskom stichie', *Izwestija Rossijskoj Akadiemiji nauk. Sierija litieratury i jazyka* 71, no. 2 (2012): 45–46. Here and henceforth, translations from Russian are mine unless otherwise stated.

⁸ In Gasparov's definition, "COMMENSURABILITY, in verse studies, is a property of all poetic lines of the [poetical] work to be measured (in the reader's consciousness) by one and the same conventional measure": Gasparov, 'Stich', 43.

⁹ The same point was earlier made by Yuri Lotman: "The rhythmicity of poetry is the cyclical repetition of different elements in identical positions with the aim of equating the unequal or revealing similarity in difference, or the repetition of the identical with the aim of revealing the false character of this identity, of establishing differences in similarity": Ju. M. Łotman, *Lekcyi po strukturalnoj poetikie, wyp. 1 (Wwiedienije, teorija sticha)*, vol. 1 (Tartu: Tartuskij gos. uniwersitet, 1964), 67.

¹⁰ M.I. Szapir, 'O Priedielach Dliny Sticha w Wierlibrie (D. A. Prigow i Drugije)', *Philologica* 6, no. 14/16 (2000–1999): 138; M.I. Szapir, *Universum versus: jazyk — stich — smysl w russkoj poezii XVIII–XX wiekow*, vol. 2 (Moskwa: Jazyki russkoj kultury, 2015), 237.

¹¹ quoted in Pilszczikow and Starostin, 'Problemy awtomatizacji bazowych procedur ritmiko-sintaksiczeskogo analiza siłlabo-tonicznych tiekstow', 300.

¹² B.W. Tomaszewskij, *Russkoje stichosloženie. Mietrika* (Leningrad: Academia, 1923), 7.

A constructive definition of verse is unavailable, but we can constructively define versification systems and meters within each versification system. Therefore, the concept of “commensurability” introduced by Tomashevsky and Gasparov, enables us to define **meter**, rather than **verse**.

2.

Let us now consider the opposition of meter and rhythm. Verse rhythm is distinct from the rhythm of real speech: we are aware of different “expiratory power” of vowels in ictic and non-ictic positions (noted by Roman Jakobson in “Briusov’s stichology”¹³, we know that so called “semi-stressed” words may be pronounced differently in ictic and non-ictic positions (as was discussed by Jakobson, Tomashevsky, Zhirmunsky and Gasparov, among others).¹⁴ In other words, meter only emerges against the background of rhythm, and rhythm emerges against the background of meter.

In 1921 Žirmunskij maintained: “Rhythm is the *actual alternation* of stresses in verse, resulting from the interaction between the inherent properties of the linguistic material and the ideal norm [Russian: *zadanie*, ‘design, intention’] imposed by the meter”¹⁵. In 1925 he explained that “the actual phonetic shape of verse is determined by its metrical structure only in part and its poetic rhythm is always a compromise resulting from the resistance shown by the linguistic material to the rules of artistic composition”¹⁶. Tomashevsky objected that we should not speak of the resistance, but of the “arrangement of the linguistic capabilities”¹⁷. As Morris Halle pointed out, the main shortcoming of this conception is the “(mis)conception that there must be a one : one relationship between entities in the meter and phonetic entities in the line”¹⁸.

The dilemma of meter and rhythm can be solved in a different way. As Maksim Kenigsberg wrote in 1923, “Verse in its essence is not a physical, but a semiotic phenomenon”¹⁹. Verse is a sign, and, in the same way, meter and rhythm are signs (this was the position of the “phenomenological” wing of the Moscow Linguistic Circle: in particular, Kenigsberg, Nikolai Zhinkin and Grigorii Vinokur). Tynianov also gave eloquent examples of meter as a sign such as, for instance, incomplete or omitted lines²⁰.

¹³R.O. Jakobson, ‘Briusovskaja stichologija i nauka o stichie’. W Akademičeskim centr Narkomprosa. Naucznyje izwiestija, t. 2: Filozofija’, in *Akademičeskim centr Narkomprosa. Naucznyje izwiestija*, vol. 2: Filozofija. Literatur. Iskusstwo (Moskwa: GIZ, 1922), 229; S. Rudy, ‘Jakobson’s Inquiry into Verse and the Emergence of Structural Poetics’. W *Sound, Sign and Meaning: Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle, Red*, in *Sound, Sign and Meaning: Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle*, ed. L. Matejka, vol. 477–520 (Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 1976), 481.

¹⁴Poets have other ways of further disassociating verse rhythm and natural language rhythm (“prose” rhythm): column and “staircase” (Mayakovsky), font and punctuation (Tsvetaeva), special diacritics (Selvinsky).

¹⁵W.M. Žirmunskij, *Kompozicija liriceskich stichotworienij* (Pieterburg: Opojaz, 1921), 98; Žirmunskij, *Wwiedienije w metriku. Teorija sticha*, 7.

¹⁶Žirmunskij, *Wwiedienije w metriku. Teorija sticha*, 18.

¹⁷B.W. Tomaszewskij, *O stichie. Stat’ji* (Leningrad: Priboj, 1929), 49.

¹⁸M. Halle, ‘Žirmunskij’s Theory of Verse’, *A Review Article*. *The Slavic and East European Journal*, t 12, no. 2 (1968): 214.

¹⁹M.M. Kienigsbiery, ‘Iz stichologiczeskich etjudow. 1. Analiz poniatija «stich»’, wstęp. stat’ja i primiecz’, *M. I. Szapir, Philologica*, t 1, no. 1/2 (1994): 163.

²⁰Ju N. Tynianow, *Problema stichotworonogo jazyka* (Leningrad: Academia, 1924), 22; Ju N. Tynianow, ‘O kompoziciji Jewgienija Oniegina [1921–1922]’, in *Poetika. Istorija literatury*. Kino, ed. Je.A. Toddes, A.P. Czudakow, and M.O. Czudakowa (Moskwa: Nauka, 1977), 60; cf. Ju. M. Łotman, *Struktura chudożestwiennogo tieksta* (Moskwa: Iskusstwo, 1970), 66.

Semiotically speaking, any sign is “a material formation which is discernible against its background”²¹: meter is a sign against the background of rhythm; rhythm is a sign against the background of meter; they are both interrelated signs against the background of natural speech. This is the reason why the initial object of analysis for both a computer and a human analyst is the rhythm of natural speech. A rhythmic and metric model of verse can be thus based on automated accent-oriented morphological text analysis. This enables us to analyze poetic texts written in languages with variable stress, such as Russian²².

How is all this related to the processes of generation and reception of poetic speech? Let us look at how Tomashevsky envisaged this problem. His main idea was that the synthesis of verse proceeds from meter to rhythm, while the analysis proceeds from rhythm to meter:

When initially conceiving a poem, the poet adopts a metrical scheme which he feels to be a kind of rhythmical-melodical contour, a framework, into which words are “inserted”.

As it is realized in words, the rhythmical impulse finds expression in the actual rhythm of individual lines. [...]

The listener perceives the rhythm in inverse order. First he is confronted with the actual verse-line rhythm. Then, under the impression of the reiteration of rhythmical configurations, due to his perception of a sequence of verse-lines, the listener grasps the rhythmical impulse [...]. At a still higher degree of abstraction from the rhythmical pattern he grasps the metrical scheme which may be uncovered by scanning²³.

The concept of *rhythmical impulse* describes a stochastic, not deterministic, norm, as Miroslav Červenka pointed out in his discussion of this concept²⁴. From the poet’s point of view, the **rhythmical impulse** or “rhythmical design” (*zadanie*) is the same as the **rhythmic inertia** from the recipient’s point of view (Viktor Zhirmunsky). From the researcher’s point of view, the same phenomenon is defined as a **rhythmic tendency** or, in a particular aspect, the **stress profile** of a poem or a group of poems (Kiril Taranovsky) or, in yet another particular aspect, the **rhythmic profile of the meter** (Mikhail Gasparov) or else as an “**image of the meter**” (Andrei Kolmogorov).²⁵

²¹N.I. Žinkin, ‘Znaki i sistiema jazyka’, in *Zeichen und System der Sprache. Veröffentlichung des 1. Internationalen Symposions “Zeichen und System der Sprache” vom 28.9. bis 2.10.1959 in Erfurt*, vol. I (Berlin: Akademie-Verlag, 1961), 159.

²²Pilszczikow and Starostin, ‘Automated Analysis of Poetic Texts and the Problem of Verse Meter’. W: *Current Trends in Metrical Analysis*, 133; Pilszczikow and Starostin, ‘Reconnaissance automatique des mètres des vers russes. Une approche statistique sur corpus’, 93–94.

²³Tomaszewskij, *Russkoje stichosloženije. Mietrika*, 83.

²⁴M. Červenka, ‘Rhythmical Impulse. Notes and Commentaries’, *Wiener Slawistischer Almanach* 14 (1984): 30.

²⁵For further discussion see O.M. Brik, ‘Ritm i sintaksis (materijaly k izuczeniju stichotwornoj rieczii)’. Wstupitielnaja zamietka, podgotowka tieksta i primieczanija M. W. Akimowa’, in *Slawianskij stich IX*, ed. A.W. Prochorow and T.W. Skuławczewa (Moskwa: Rukopisnyje pamiatniki drierwnej Rusi, 2012), 535–36 Marina Akimova’s note; M. L. Gasparow, ‘A. N. Kolmogorow w russkom stichowiedeniji’, in *Izbrannyje trudy*, vol. IV (Moskwa: Jazyki slawianskoj kultury, 2012), 505; S.E. Lapin and I.A. Pilszczikow, ‘O trudach Mirosława Czerwenki po teoriji i istoriji sticha (K wychođu pierwogo russkogo izdanija jego rabot)’, *Izwiestija Rossijskoj Akadiemiji nauk. Sierija literatury i jazyka* 72, no. 3 (2012): 433–35. Taranovsky’s and Gasparov’s “stressing (or rhythmic) profile” is also a statistical characteristic, but it is a generalization of the statistics of rhythmical forms and does not always reflect the differences between individual types or patterns of the meter A. Dobritsyn, ‘Rhythmic Entropy as a Measure of Rhythmic Diversity (The Example of the Russian Iambic Tetrameter)’, *Studia Metrica et Poetica*, t 3, no. 1 (2016): 35–38.

From a theoretical point of view, however, the question is not that simple. What is objectively given, and what is subjectively constructed? Is rhythm given initially? Then meter is a post-factum construction. Or, vice-versa, is meter a given entity and rhythm a mere construction?

Consider the definitions of meter and rhythm proposed by Russian scholars, starting from the prominent symbolist poet and verse theorist Andrei Belyi: “Under the rhythm of the poem we understand the symmetry of deviations from the meter [...]”²⁶. Later researchers pointed out the interrelation between meter and rhythm. This interrelation may be conceived as a “descent” from meter to rhythm (Tomahevsky, Zhirmunsky). In his 1923 treatise Tomahevsky wrote: “[...] meter is the principle of compatibility of verse lines”. “Rhythm is a real sound form, the actual arrangement of qualitative relations of pronunciation for each separate verse-line”. Meter is an “abstract scheme”, while rhythm is a concrete individual form, a “real form” [Tomaševskij 1923: 44, 66]. Zhirmunsky added: “[...] meter is a general law of alternation of strong and weak sounds, [while] rhythm embraces concrete particular cases of application of this law, the variations of the main metric scheme”²⁷. In Yuri Lotman’s structural poetics this thesis was later re-formulated in terms of linguistic and information theory dichotomies (“language vs. speech”, “system/grammar vs. text”, “code vs. message”)²⁸.

The same interrelation may be conceived as an “ascent” from rhythm to meter, as in the above quoted passage from Tomahevsky or in the verse studies of the great Russian mathematician Andrei Kolmogorov, who wrote: “Under *meter* I understand a regularity of rhythm which is distinct enough to arouse: a) the expectancy of its confirmation in further lines, b) a specific experience of ‘irregularity’ when it is interrupted”²⁹.

Mihhail Lotman has introduced a useful distinction:

All approaches to meter can be divided into two main groups: I will call these respectively a priori and a posteriori. In accordance with the a priori approach meter precedes [...] poetical text. Meter is realized in a poem, the competent reader recognizes it, and the researcher describes it. [...] According to the a posteriori approach, meter does not precede text but is its immanent quality, the competent reader perceives it [...], the researcher makes it explicit³⁰.

In the last analysis, the difference between a-priori metrics and a-posteriori metrics may be reduced to the problem of interrelation between meter and rhythm, Mihhail Lotman argues. From the point of view of the a-priori approach, meter has a primary function, while rhythm is its realization; whereas for the a-posteriori approach, rhythm is the primary reality, while

²⁶A. Bielyj, *Kniga statiej* (Moskwa: Musaget, 1910), 396.

²⁷Zhirmunskij, *Wwiedienije w metriku. Teorija sticha*, 11.

²⁸Ju. M. Lotman, *Analiz poetičeskogo tieksta. Struktura sticha* (Leningrad: Prosvieszczenije, 1972), 46–59.

²⁹A.N. Kolmogorov, ‘K izuczeniju ritmiki Majakowskogo’, *Woprosy jazykoznanija*, no. 4 (1963): 64 original emphasis.

³⁰M. Lotman, ‘Stanowlenije anticnych razmierow w russkom stichie. Aspiekty kognitiwnoj metriki’. W: *Russian Text (19th Century) and Antiquity / Russkij tiekst (19 wiek) i anticznost’*, in *Russian Text (19th Century) and Antiquity / Russkij tiekst (19 wiek) i anticznost*, ed. K. Kroó and P. Torop, vol. 24–53 (Budapest: L’Harmattan, 2008), 32–33; M. Lotman, ‘Metre. The Unknown’, in *Frontiers in Comparative Metrics. In Memoriam Michail Gasparov. Conference Abstracts, November 21–23, 2008, Tallinn and Tartu, Estonia*, ed. M. Lotman and M.-K. Lotman (Tallinn: Tallinn University Press, 2008), 25.

meter is a secondary formation. This researcher suggests transferring this problem from the methodological sphere to the ontological sphere and to interpret the difference described above not as two different **approaches** to meter, but as two drastically different *types* of versification meters. If we deal with a well-known structures which are unequivocally interpreted by both the author and the readers, Lotman calls such meters **explicit**. If the structure is new, and is not unequivocally recognized, such meters are **implicit**:

Usually the difference between explicit and implicit meter is reflected already in their names. In the first case we are dealing with nomination (iambus, hexameter), in the second case with description; for instance, the “meter of Russian fairy tales”, the “bylina verse”, even such a splendid name like the “verse meter of Songs of the Westerns Slavs”, that is, the meter Pushkin used in his cycle Songs of the Westerns Slavs³¹.

3.

Maksim Shapir combined the a-priori and a-posteriori approaches. His conception of meter was developed in his article “Metrum et rhythmus sub specie semioticae”, where he proposed a revision of the linear hierarchy of meter and rhythm, that is the views of rhythm as a system of deviations from meter, or rhythm as a particular realization of the metric scheme. Shapir conceived of two processes which are opposite in direction to each other: “metrization” of rhythm and “rhythmization” of meter³².

For Andrej Belyi, Tomahevsky and Zhirmunsky meter was the law, while rhythm was a tendency; for Shapir, both rhythm and meter are tendencies, and they are not straightforwardly deductive from each other. Rhythm is not a particular case of meter because rhythm, being able to violate meter, can be autonomous from it.

Meter, in its turn, is not deductive from rhythm because rhythmically identical lines can be differently interpreted in different metrical contexts or, to put it another way, the rhythmic forms of different meters can be isomorphic. In this case, we are dealing with metrical ambiguity³³.

If the entire poem consists of such metrically ambiguous lines, it would be a heterometric text, as in Aleksandr Polezhaev’s poem “Song of the Dying Swimmer”. Aleksandr Iliushin cites it is a “genuinely bimetric” poem (Iljušin 1988: 67) because its meter may be perceived as 2-foot trochee (trochaic dimeter) — ‘ — ‘ (—) or as 1-foot anapest (anapestic monometer) — ‘ — ‘ (—):

³¹ Lotman, ‘Stanowlenije anticzných razmierow w russkom stichie. Aspiekty kognitiwnoj mietriki’. W: Russian Text (19th Century) and Antiquity / Russkij tiekst (19 wiek) i anticznost’, 33; Lotman, ‘Metre. The Unknown’, 28.

³² M.I. Szapir, ‘Metrum et rhythmus sub specie semioticae’, *Daugawa*, no. 10 (1990): 91–128.

³³ Jakobson, ‘Briusowskaja stichologija i nauka o stichie’. W Akademieskij centr Narkomprosa. Naucznyje izwiestija, t. 2: Fiłosofija’, 229; Tomaszewskij, *O stichie. Stat’ji*, 15 sq; G.A. Szengieli, *Tiechnika sticha. Prakticzeskoje stichowiedienije* (Moskwa: Sowietiskij pisatiel, 1940), 79–80; S.P. Bobrow, ‘K woprosu o podlinnom stichotwornom razmiere puszkinskich «Piesien zapadnych sławian»’, „*Russkaja literatura*”, no. 3 (1964): 123.

Вóт мрачѝтся
 Свóд лазúрный!
 Вóт крутѝтся
 Вéтер бúрный!
 [...]

На равнѝнах
 Вóд зеркáльных,
 На пучѝнах
 Погребáльных
 Я скользѝл [...] ³⁴

These are two ways of “metricizing” the same rhythm. Other examples of “metrization” are logaoedic verses, especially non-classical logaoedic meters, such as Osip Mandelshtam’s “To-day is a bad day...” (*Сегóдня дурнóй дéнь*), where a particular rhythmic pattern $\text{—} \text{—} \text{—}$ is reiterated throughout the poem and thus becomes its metrical scheme $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$.

The opposite transformation may be called the “rhythmization” of meter. For instance, in Joseph Brodsky’s “Strophes” of 1968, the meter of the initial line (*На прощáнье – ни звúка*) is 2-foot anapest $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$ (—), as is the meter of the entire poem: $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$ (—). However, the meter of a rhythmically identical and phonetically similar initial line of his “Strophes” of 1978 (*Наподóбие стакáна*) is not 2-foot anapest but the 3-ictus *dolnik* $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$ because the entire poem is written using this meter: (—) $\text{—} \text{—} \text{—}$ (—) $\text{—} \text{—} \text{—}$ (—) $\text{—} \text{—} \text{—}$ (—).³⁵ However, not only this line, but many other lines of 3-ictus *dolnik* in this poem are isomorphic to 2-ictus *dolnik* and in particular to its rhythmical form which is isomorphic to 2-foot anapest. It is interesting to note that the 1978 “Strophes” contain a whole stanza, **all** the lines of which are isomorphic to the 2-foot anapest:

Неумéстней, чем ящер
 в филармóнии, вѝд
 нас вдвоём в настóящем.
 Тём вернѝй удивѝт
 обитáтелей зáвтра
 разведѝнная здѝсь
 сѝльных чúвств динозáвра
 и кирѝллицы смѝсь.

³⁴ Vladislav Kholshevnikov did not consider this bimetrical and defined its meter as 2-foot trochee: W. Je Kholshevnikov, *Mysl, woorguzennaja rifmami. Poeticheseskaja antologija po istoriji russkogo sticha* (Leningrad: Izdatielstwo Leningradskogo Uniwiersiteta, 1987), 180. As a genuinely bimetrical poem he cited Ivan Miatlev’s “Fantastic Tale” (Таракáн / Как в стакáн...): Kholshevnikov, 202.

³⁵ The only line that violates the meter is *котóрдóгдó нѝ нѝрѝкрѝчáть*: it features an interval of six unstressed syllables, whereas a maximum of only five is allowed by the metrical scheme.

This is a **rhythmic quotation** which, however, refers to a **metrical** precedent (Brodsky's own poem which was written ten years earlier and which is referred to in the title and the initial line of the later poem: *Нă прѡцăнѣ – нѣ звѣкă* → *Нăнѡдѡбѣ стăкăнă*)³⁶.

Shapir's "metrization of rhythm" and "rhythmization of meter" partly correspond to the less known concepts of *logaedizacija* ("logaoedization") and *verlibrizacija* ("vers-libre-ization") introduced by Vadim Rudnev³⁷. Indeed, the transformation of rhythm into meter is a transformation in the direction of the logaoed, while the transformation of meter into rhythm is a transformation in the direction of the *vers libre*. In the Brodsky example, *dolnik* is a more *libre* meter than anapest because it tolerates a wider variation of inter-ictic intervals³⁸. On the contrary, 100% of one and the same rhythmic form in an "iambic" poem will turn this iambus into logaoedic or paeanic verse.

Therefore, contemporary Russian verse theory proposes the theoretical representation of meter as "tendency" or "potentiality". Since meter is usually not preconceived (at least from the reader's point of view) and we are not dealing with a given meter but with the metrization of rhythm, it follows from this that every poetic line is, *in potentia*, heterometric. In the context of the entire poem such metrical ambiguity may be either disambiguated (remaining, however, a factor of rhythm), or realized as a metric tendency (as in the so called "transitional metrical forms" or TMF³⁹) or even the metrical law (in genuine heterometric texts).

4.

Considering all of the above, we can offer the following constructive definition of the meter of the Russian verse line:

(1) Meter is a design of strong and weak positions (*temps forts* and *temps faibles*) in a line of verse.

³⁶Roman Jakobson called the poet's use of a meter, which closely associated with a particular text or group of texts, "a kind of metrical quotation": R.O. Jakobson, 'K Popisu Máchova Verše', in *Torso a Tajemství Máchova Díla: Sborník Pojednání Pražského Lingvistického Kroužku*, ed. J. Mukařovský (Praga: Fr. Borový, 1938), 246; R.O. Jakobson, 'Toward a Description of Máchova's Verse', in *Selected Writings, t. V: On Verse, Its Masters and Explorers*, trans. P. Steiner and W. Steiner (Paris – New York: The Hague, 1979), 465; Rudy, 'Jakobson's Inquiry into Verse and the Emergence of Structural Poetics'. *W Sound, Sign and Meaning: Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle, Red*, 506.

³⁷Vadim Rudnev understands these terms in a wider culturological sense; I prefer to remain in the realm of metrics: W.P. Rudniew, 'Istorija ruskoj metriki XIX — naczała XX ww. w swietie problemy "litieratura i kulturologija"', in *Uczebnyj matieriał po teoriji litieratury. Litieraturnyj process i razwitiye ruskoj kultury XVIII–XX ww.*, ed. T.M. Kotniuch (Tallinn: Tallinskij gos. piedagogiczeskij institut im. Eduarda Vilde, 1982), 91–93; W.P. Rudniew, 'Stich i kultura', in *Tynianowskij sbornik. Wtoryje Tynianowskije cztienija*, ed. M.O. Czudakowa (Riga: Zinātne, 1986), 227–39; W.P. Rudniew, *Słōwar' kultury XX wieka* (Moskwa: Agraf, 1997).

³⁸Compare Pilszczikow and Starostin, 'Problema awtomatycznego rozpoznawaniya mietra: siłłabotonika, dolnik, taktowik', 404–5; Skuławczewa, 'Mietody opriedielenija mietra w nieklasseszkom stichie', 48.

³⁹"TMF is such a construction of a verse meter, in which a certain amount of violations of one of the principal features of a particular poetic form is present. Moreover, these sporadic irregularities [...] do not yet change the *quality* of verse of a given kind. The main task in describing a TMF is to define the 'threshold', after which quantity is transformed into quality": P. A. Rudniew, 'Mietriczeskij Riepiertuar A. Błoka', in *Błokowski Sbornik, II. Trudy Wtoroj Naucznoj Konfierenciji, Poswiaszczennoj Izuczeniju Żizni i Tworczestwa A. A. Błoka*, ed. Z. G. Minc (Tartu: Tartuskij gos. uniwersitet, 1972), 227 emphasis in original.

(2) Strong positions, or ictuses, are such positions in the design of any meter, on which the word stresses **can** fall if these words have a length of $i+1$ or more syllables where $i \hat{=} \mathbf{N0}$ (i being the number of syllables in a constant or maximum inter-ictic interval, on which see below).

(3) Weak positions, or inter-ictic intervals, are such positions in the design of any meter on which the word stresses **cannot** fall if these words have a length of $i+1$ or more syllables.

(4) If the line fits more than one meter, preference is given to the one with less variation (v) in the volume of inter-ictic intervals (i).

(5) Rule 4 can be applied to a particular line only if it also applies to all other lines of the poem at the same time.

It is a constructive definition, and therefore describes meter in its relationship to rhythm. Rule 1 defines the conditions for generating the rhythm of schematic word stresses; Rule 2 defines the conditions for generating the rhythm of word boundaries; Rule 3 defines the conditions for generating the rhythm of extra-schematic word stresses; Rule 4 epitomizes the idea of metrical hierarchy;⁴⁰ and Rule 5 asserts the insufficiency of a "horizontal" analysis of verse structure, which must always be corrected by a "vertical" analysis of the metrical context.

The latter rule also applies to the issue of metrically ambivalent lines, **both** metrical interpretations of which imply the **same** variation (v) of the volume of inter-ictic intervals (i). Thus, some rhythmic forms of binary meters are isomorphic to the rhythmic forms of ternary meters. Both binary and ternary meters have zero variation in the volume of inter-ictal intervals ($v = 0$). The metrical ambivalence of this type of verse in a homometric context is considered a rhythmic characteristic of verse rather than its metrical characteristic.

If the metrical repertory includes iambic, trochaic, dactylic, amphibrachic, anapestic, paeanic, *dolnik* and *taktovik* meters, then $1 \leq i \leq 3$. If we replenish the repertory with the meters based on a pentasyllabic foot (hyper-paeon) and a hexasyllabic foot (hexon), then $1 \leq i \leq 5$. If we then add non-classical logaoedic meters of the "Today is a bad day" type, then $0 \leq i \leq 5$. As regards "pure" tonic verse (also referred to as "accentual verse"), the question remains of a maximum volume of its inter-ictic interval. For the sake of simplicity, we will consider this interval theoretically unrestricted ($i \hat{=} \mathbf{N0}$), although it has an empirical limit⁴¹ (in the examples examined by Kolmogorov, Zhirmunsky and Gasparov, the unstressed interval varies from 0 to 8 syllables⁴²).

⁴⁰Gasparov wrote that "each stricter meter on the steps of this staircase is inevitably an individual rhythm of a freer meter": M. L. Gasparov, *Sovremennyj russkij stich : metrika i ritmika* (Moskwa: Nauka, 1974), 308. An hierarchized multilevel list of metrical patterns is found in: Pilszczikow and Starostin, 'Problema awtomatycznego rozpoznawania mietra: siłabotomika, dolnik, taktowik'.

⁴¹M. Lotman, 'Russkij stich. Osnownyje razmiery, wchodiaszczije w jewropiejskij miatriczeskij fond', in *Słowiańska metryka porównawcza. VI. Europejskie wzorce metryczne w literaturach słowiańskich*, ed. L. Pszczołowska and D. Urbańska, vol. VI: Europejskie wzorce metryczne w literaturach słowiańskich (Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1995), 330, 324, fn. 75.

⁴²cf. W.M. Żirmunskij, 'Stichosłożenije Majakowskogo', *Russkaja litieratura*, no. 4 (1964): 12.

The proposed constructive definition applies to various systems of versification used in Russian poetic tradition. They differ from each other in the type of *metrical period* (the syllabic distance from one ictus to another, that is the series of syllables consisting of the ictus and the inter-ictic interval).⁴³ In syllabic-accentual (syllabotonic) verse, the **metrical period** (traditionally referred to as “foot”) has a fixed and constant volume of inter-ictic intervals (it is the same in different feet). In logaoedic verse, the metrical period has a fixed but not constant volume of inter-ictic intervals (it is different in different feet). In *dolniks* and *taktoviks*, the metrical period has a variable, but a limitedly varying volume of inter-ictic intervals (each particular meter has a minimum and maximum volume, within which the inter-ictic interval varies). In accentual verse, the metrical period has a variable and unlimitedly varying volume of inter-ictic intervals.

It follows from rules 2 and 3 that extra-schematic stresses (i.e., stresses on weak positions in words whose syllabic length $\leq i$)⁴⁴ and skipped schematic stresses on the ictuses⁴⁵ are possible in all of these meters.

Gasparov considered *dolniks* and *taktoviks* “transitional” meters on the way from syllabic-accentual verse to “pure” accentual verse⁴⁶. I would suggest that they are a separate type of verse (Mihhail Lotman calls it accentual-syllabic, as opposed to syllabic-accentual or syllabotonic⁴⁷) and abandon the idea of “transitional” systems altogether. But whether or not to separate *dolniks* and *taktoviks* into a special system of versification depends on the definition of what a “versification system” is an issue beyond the scope of this article.

⁴³I introduce this term by analogy with Tomashevsky’s term “*accentual period*, i.e. the syllabic distance from one stress to another” Tomashevskij, *Russkoje stichosloženie. Mietrika*, 14 original emphasis. A caveat, with which the author of the original term would agree: what we should take into consideration is a syllabic distance from one *metrical (schematic)* stress to another, i.e. from one ictus to another.

⁴⁴This rule is known as “the Jakobson-Tomashevsky thesis about the impossibility of shifting the accent in Russian [poetry] within a word”: V. Erlich, *Russian Formalism. History — Doctrine*, 2., popr (The Hague: Mouton, 1965), 220. Compare Jakobson: “[...] a stressed syllable can realize a *temps faible* [...] and, vice versa, a stressed syllable [can realize] a *temps fort* [...] provided that these syllables do not belong to the same word [...]. To put it another way, the word cannot be rhythmically trans-accentuated”: R.O. Jakobson, *O czechskom stichie prieimuschestwiennno w sopostawleniji s russkim* (Berlin: Opojaz — MLK, 1923), 29. According to Tomashevsky, “a word with an additional [i.e. extra-schematic. — IP] stress should be shorter than a foot period” (M.L.K. 1919, ‘Archiw Instytutu russkiego jazyka imieni W. W. Winogradowa RAN (Moskwa). F. 20. Jed. chr. 2.II: Protokoły zasiedanij Moskowskogo lingwistycznego kruzka za 1919 god.’, 1919.): in Russian syllabic-accentual (syllabotonic) verse, “non-metrical stress can fall on words that fit within a metrically unstressed interval and do not extend to the metrically stressed syllables. To put it another way, in classical [Russian] verse non-metrical stresses are only allowed on monosyllabic words in iamb and trochee, whereas in dactyl, anapaest and amphibrach, they are allowed on both monosyllabic and disyllabic words”: Tomashevskij, *Russkoje stichosloženie. Mietrika*, 62; Gasparow, *Sovremennyj russkij stich : metrika i ritmika*, 4. For more details see I. A. Pilshchikov, ‘Zasiedanije Moskowskogo lingwistycznego kruzka 1 ijunia 1919 goda i zaroždienije stichowiedczeskich koncepcij O. Brika, B. Tomaszewskiego i R. Jakobsona’, *Revue des études slaves*, t LXXXVIII, no. 1/2 (2017): 51–56; I.A. Pilszczikow and A.B. Ustinow, ‘Moskowskij Lingwistyczny Kružok i stanowlenie russkogo stichowiedienija (1919–1920)’, in *Unacknowledged Legislators. Studies in Russian Literary History and Poetics in Honor of Michael Wachtel*, ed. L. Fleishman, D.M. Bethea, and I. Vinitzky, vol. 50 (Berlin [etc.]: Peter Lang, 2020), 393–94.

⁴⁵We can often hear that it is impossible to skip schematic stresses in pure tonic verse. This is prejudice or oversimplification: Lotman, ‘Russkij stich. Osnownyje razmiery, wchodiaszczije w jewropiejskij mietriczeskij fond’, 332; M. Lotman, ‘O sistiemach stichosloženija (prieimuschestwiennno na matieriale estonskogo i russkogo sticha)’, *Trudy po znakovym sistiemam* 26 (1998): 224; compare Gasparow, *Sovremennyj russkij stich : metrika i ritmika*, 428; J. Bailey, ‘The Accentual Verse of Majakovskij’s «Razgovor s fininspiektorom o poëzii»’, in *Slavic Poetics: Essays in Honor of Kiril Taranovsky, red.*, ed. R. Jakobson, C.H. Van Schooneveld, and D.S. Worth (Paris: Mouton, 1973), 29–31; Dž Bejli, *Izbrannije stat’ji po russkomu literaturnomu stichu* (Moskwa: Jazyki slawianskoj kultury, 2004), 285–88.

⁴⁶Gasparow, *Sovremennyj russkij stich : metrika i ritmika*, 16, 220–21, 306, 308; Gasparow, *Russkij stich naczala XX wieka w komentarijach, Izdanije wtoroje (dop.)*, 130, 133, 135.

⁴⁷Lotman, ‘O sistiemach stichosloženija (prieimuschestwiennno na matieriale estonskogo i russkogo sticha)’, 237.

References

- Bailey, J. 'The Accentual Verse of Majakovskij's "Razgovor s fininspiektorom o poëzii"'. In *Slavic Poetics: Essays in Honor of Kiril Taranovsky*, red, edited by R. Jakobson, C.H. Van Schooneveld, and D.S. Worth, 25–31. Paris: Mouton, 1973.
- Bejli, Dž. *Izbrannyje stat'ji po russkomu literaturnomu stichu*. Moskwa: Jazyki sławianskoj kultury, 2004.
- Biehyj, A. *Kniga statiej*. Moskwa: Musaget, 1910.
- Bobrow, S.P. 'K woprosu o podlinnom stichotwornom razmiere puzskinskih „Piesien zapadnych sławian”'. „*Russkaja literatura*", no. 3 (1964): 119–37.
- Brik, O.M. 'Ritm i sintaksis (materijały k izuczeniju stichotwornoj rieczii)'. Wstupitielnaja zamietka, podgotowka tieksta i primieczanija M. W. Akimowa'. In *Sławianskij stich IX*, edited by A.W. Prochorow and T.W. Skułačzewa, 501–50. Moskwa: Rukopisnyje pamiatniki diewniej Rusi, 2012.
- Buchsztab, B.Ja. 'Ob Osnowach i Tipach Russkogo Sticha'. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* t. XVI (1973): 96–118.
- Červenka, M. 'Rhythmical Impulse. Notes and Commentaries'. *Wiener Slawistischer Almanach* 14 (1984): 23–53.
- Dobritsyn, A. 'Rhythmic Entropy as a Measure of Rhythmic Diversity (The Example of the Russian Iambic Tetrameter)'. *Studia Metrica et Poetica*, t 3, no. 1 (2016): 33–52.
- Erlich, V. *Russian Formalism. History — Doctrine*. 2., Popr. The Hague: Mouton, 1965.
- Gasparow, M. L. 'A. N. Kołmogorow w russkom stichowiedeniji'. In *Izbrannyje trudy*, IV:503–13. Moskwa: Jazyki sławianskoj kultury, 2012.
- . *Russkij stich naczala XX wieka w kommentarijach, Izdanije wtoroje (dop.)*. Moskwa: Fortuna Limited, 2001.
- . *Sovremennyj russkij stich : metrika i ritmika*. Moskwa: Nauka, 1974.
- . 'Stich'. In *Kratkaja literaturnaja enciklopedija*, 7:197–98. Moskwa: Sowjetskaja enciklopedija, 1972.
- Halle, M. 'Žirmunskij's Theory of Verse'. *A Review Article*. *The Slavic and East European Journal*, t 12, no. 2 (1968): 213–18.
- Jagłom, I.M. *Matiematiczeskije struktury i matiematiczeskoje modielirowanije*. Moskwa: Sowjetskoje radio, 1980.
- Jakobson, R.O. 'Briusowskaja stichologija i nauka o stichie'. W Akadiemiceskij centr Narkomprosa. Naucznyje izwiestija, t. 2: Fiłosofija'. In *Akadiemiceskij centr Narkomprosa. Naucznyje izwiestija*, 2: Fiłosofija. Litieratura. Iskusstwo:222–40. Moskwa: GIZ, 1922.
- . 'K Popisu Máchova Verše'. In *Torso a Tajemství Máchova Díla: Sborník Pojednání Pražského Lingvistického Kroužku*, edited by J. Mukařovský, 207–78. Praga: Fr. Borový, 1938.
- . *O czeszkom stichie priemuszczestwiennio w sopostawleniji s russkim*. Berlin: Opojaz — MLK, 1923.
- . 'Toward a Description of Mácha's Verse'. In *Selected Writings*, t. V: *On Verse, Its Masters and Explorers*, translated by P. Steiner and W. Steiner, 433–85. Paris – New York: The Hague, 1979.
- Kholshevníkov, W.Je. *Mysl, wooružennaja rifmami. Poeticzeskaja antologija po istoriji russkogo sticha*. Leningrad: Izdatielstwo Leningradskogo Uniwersiteta, 1987.
- Kienigsbiereg, M.M. 'Iz stichologiczeskich etjudow. 1. Analiz poniatija «stich»', wstup. stat'ja i primiecz'. *M. I. Szapir, Philologica*, t 1, no. 1/2 (1994): 149–85.
- Klenin, E. 'M. L. Gasparow and the Definition of Verse'. *The Slavic and East European Journal* 52, no. 2 (2008): 208–22.
- Kołmogorow, A.N. 'K izuczeniju ritmiki Majakowskogo'. *Woprosy jazykoznanija*, no. 4 (1963): 64–71.
- Lapin, S.E., and I.A. Pilszczikow. 'O trudach Mirosława Czerwenki po teoriji i istoriji sticha (K wychodu pierwego russkogo izdanija jego rabot)'. *Izwestija Rossijskoj Akadiemiji nauk. Sierija literatury i jazyka* 72, no. 3 (2012): 53–65.

- Lotman, Ju. M. *Analiz poetičeskogo teksta. Struktura sticha*. Leningrad: Prosvieszczenije, 1972.
- . *Lekcyi po strukturalnoj poetike, vyp. 1 (Wwiedienije, teorija sticha)*. Vol. 1. Tartu: Tartuskij gos. uniwersitet, 1964.
- . *Struktura chudożestwiennogo teksta*. Moskwa: Iskusstwo, 1970.
- Lotman, M. 'Metre. The Unknown'. In *Frontiers in Comparative Metrics. In Memoriam Michail Gasparov. Conference Abstracts, November 21–23, 2008, Tallinn and Tartu, Estonia*, edited by M. Lotman and M.-K. Lotman, 32–34. Tallinn: Tallinn University Press, 2008.
- . 'O sistiemach stichosloženiija (prieimuszczestwiennno na materiale estonskogo i russkogo sticha)'. *Trudy po znakowym sistiemam* 26 (1998): 201–55.
- . 'Russkij stich. Osnownyje razmiery, wchodiaszczije w jewropiejskij mietriczeskij fond'. In *Słowiańska metryka porównawcza. VI. Europejskie wzorce metryczne w literaturach słowiańskich*, edited by L. Pszczołowska and D. Urbańska, VI: Europejskie wzorce metryczne w literaturach słowiańskich: 259–339. Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1995.
- . 'Stanowlenije anticzných razmierow w russkom stichie. Aspiectomy kognitiwnoj mietriki'. W: *Russian Text (19th Century) and Antiquity / Russkij tekst (19 wiek) i anticznost*. In *Russian Text (19th Century) and Antiquity / Russkij tekst (19 wiek) i anticznost*, edited by K. Kroó and P. Torop, Vol. 24–53. Budapest: L'Harmattan, 2008.
- M.L.K. 1919. 'Archiw Instituta russkogo jazyka imieni W. W. Winogradowa RAN (Moskwa). F. 20. Jed. chr. 2.II: Protokoły zasiedanij Moskowskogo lingwisticeskogo krużka za 1919 god.', 1919.
- Pilshchikov, I. A. 'Zasiedanije Moskowskogo lingwisticeskogo krużka 1 ijunia 1919 goda i zarożdienije stichowiedczeskich koncepcij O. Brika, B. Tomaszewskogo i R. Jakobsona'. *Revue des études slaves*, t LXXXVIII, no. 1/2 (2017): 45–69.
- Pilszczikow, I.A., and A.S. Starostin. 'Automated Analysis of Poetic Texts and the Problem of Verse Meter'. W: *Current Trends in Metrical Analysis*, edited by C. Küper, 2:133–40. Bern; Berlin [etc.]: Peter Lang, 2011.
- . 'Problema awtomaticzeskogo raspoznawaniija mietra: siłlabotonika, dolnik, taktowik'. In *Otieczestwiennoje stichowiedienije. 100-lietnije itogi i pierspiektiwje razwitija. Materialy Mieždunarodnoj naucznoj konfierenciji 25–27 nojabria 2010 g. Sankt-Pietierburg*, edited by S.I. Bogdanow and E.W. Chworost'janowa, 397–406. Sankt-Pietierburg: Filologiczeskij fakultiet SPbGU, 2010.
- . 'Problemy awtomatizaciji bazowych procedur ritmiko-sintaksiceskogo analiza siłlabo-toniczeskich tekstow'. In *Nacjonalnyj korpus russkogo jazyka 2006–2008. Nowyje riezultaty i pierspiektiwje*, edited by W.A. Płungian, 298–315. Sankt-Pietierburg: Niestor-Istorija, 2009.
- . 'Reconnaissance automatique des mètres des vers russes. Une approche statistique sur corpus'. Translated by É. Delente. *Langages*, no. 199 (2015): 89–105.
- Pilszczikow, I.A., and A.B. Ustinow. 'Moskowskij Lingwisticeskij Krużok i stanowlenije russkogo stichowiedienija (1919–1920)'. In *Unacknowledged Legislators. Studies in Russian Literary History and Poetics in Honor of Michael Wachtel*, edited by L. Fleishman, D.M. Bethea, and I. Vinitzky, 50:389–414. Berlin [etc.]: Peter Lang, 2020.
- Rudniew, P. A. 'Mietriczeskij Riepiertuar A. Błoka'. In *Błokowskij Sbornik, II. Trudy Wtoroj Naucznoj Konfierenciji, Poswiaszczennoj Izuczeniju Žizni i Tworczestwa A. A. Błoka*, edited by Z. G. Minc, 218–67. Tartu: Tartuskij gos. uniwersitet, 1972.
- Rudniew, W.P. 'Istorija russkoj mietriki XIX — naczała XX ww. w swietie problemy "litieratura i kulturołogija"'. In *Uczebnyj matieriał po teoriji litieratury. Litieraturnyj process i razwitije russkoj kultury XVIII–XX ww.*, edited by T.M. Kotniuch, 91–93. Tallinn: Tallinskij gos. piedadogiczeskij institut im. Eduarda Vilde, 1982.
- . *Słowar' kultury XX wieka*. Moskwa: Agraf, 1997.
- . 'Stich i kultura'. In *Tynianowskij sbornik. Wtoryje Tynianowskije cztienija*, edited by M.O. Czudakowa, 227–39. Riga: Zinatne, 1986.
- Rudy, S. 'Jakobson's Inquiry into Verse and the Emergence of Structural Poetics'. W *Sound, Sign and Meaning: Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle, Red*. In *Sound, Sign and Meaning: Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle*, edited by L. Matejka, Vol. 477–520. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 1976.

- Skulačzewa, T.W. 'Mietody opriedielenija mietra w nieklassiczeskom stichie'. *Izwestija Rossijskoj Akademiji nauk. Sierija litieratury i jazyka* 71, no. 2 (2012): 45–54.
- Szapir, M.I. 'Metrum et rhythmus sub specie semioticae'. *Daugawa*, no. 10 (1990): 63–87.
- . 'O Priedielach Dliny Sticha w Wierlibrie (D. A. Prigow i Drugije)'. *Philologica* 6, no. 14/16 (2000 1999): 117–37.
- . *Universum versus: jazyk — stich — smysl w ruszskoj poezii XVIII–XX wiekow*. Vol. 2. Moskwa: Jazyki ruszskoj kultury, 2015.
- . '«Versus» vs «prosa»: prostranstwo-wriemia poetičeskogo tieksta'. *Philologica*, t 2, no. 3/4 (1995): 7–47.
- Szengieli, G.A. *Tiechnika sticha. Praktičeskoje stichowiedienije*. Moskwa: Sowietiskij pisatiel, 1940.
- Tomaszewskij, B.W. *O stichie. Stat'ji*. Leningrad: Priboj, 1929.
- . *Ruszskoje stichosloženie. Mietrika*. Leningrad: Academia, 1923.
- Tynianow, Ju N. 'O kompoziciji Jewgienija Oniegina [1921–1922]'. In *Poetika. Istorija litieratury. Kino*, edited by Je.A. Toddes, A.P. Czudakow, and M.O. Czudakowa, 52–77. Moskwa: Nauka, 1977.
- . *Problema stichotwornogo jazyka*. Leningrad: Academia, 1924.
- Žinkin, N.I. 'Znaki i sistemi jazyka'. In *Zeichen und System der Sprache. Veröffentlichung des 1. Internationalen Symposions "Zeichen und System der Sprache" vom 28.9. bis 2.10.1959 in Erfurt*, I:159–74. Berlin: Akademie-Verlag, 1961.
- Žirmunskij, W.M. *Kompozicija liričeskich stichotworienij*. Pieterburg: Opojaz, 1921.
- . 'Stichosloženie Majakowskogo'. *Ruskaja litieratura*, no. 4 (1964): 3–26.
- . *Wwiedienije w metriku. Tieorija sticha*. Leningrad: Academia, 1925.

KEYWORDS

verse

verse theory

METER

metrization

ABSTRACT:

A definition is called descriptive (or theoretical) when it identifies the object by enumeration of its properties or functions. A constructive (or practical) definition is an explicit description of its arrangement. Russian verse theorists proposed several *theoretical* definitions of verse (as opposed to prose), which are not, however, convertible into a *constructive* definition (a list of formal differences between verse and prose). To date, we are still not capable of developing an algorithm which would enable us to distinguish between prose and verse in general, but leading prosodists have produced both theoretical and constructive definitions of versification systems, verse meters, verse rhythm, and particular rhythmic types of individual meters.

This article examines definitions of verse and descriptions of the relationships between meter and rhythm proposed by scholars of Russian poetry. Building on their observations, the author devises a constructive definition of the concept of “meter” as a system of permissions and prohibitions that govern the distribution of word stresses and word boundaries in a verse line. The article also formulates constructive definitions for the versification systems used in Russian poetry (such as syllabotonic verse, logaoedic verse, *dolnik* and *taktovik*, and pure accentual verse).

rhythmical impulse

VERSIFICATION SYSTEM

RHYTHM

rhythmization

NOTE ON THE AUTHOR:

Igor Pilshchikov – Dr. hab., Professor of Russian literature at University of California, Los Angeles, and Research Professor at Tallinn University, founding academic editor of the Fundamental Digital Library of Russian Literature & Folklore (feb-web.ru), the information system CPCL: Comparative Poetics and Comparative Literature (cpcl.feb-web.ru) and the Russian Virtual Library (rvb.ru), co-editor of the journals *Studia Metrica et Poetica* (University of Tartu Press) and *Pushkin Review* (Slavica Publishers). Published extensively in several areas, such as Russian poetry in comparative perspective, history of East/Central European literary theory, quantitative poetics, verse studies and digital humanities. Author of two book monographs on the Russian “Golden Age” poets (Batiushkov, Pushkin). Recent publications include articles and edited volumes on verse theory, Russian Formalism, the Prague School and the Tartu-Moscow School of Semiotics.

Pojęcia „wiersz”, „metrum” i „rytm” w rosyjskiej tradycji naukowej*

Igor Pilszczikow

ORCID: 0000-0003-0153-6598

*Pierwodruk: „Poniatija «stich», «mietr» i «ritm» w ruszkoj stichowiedczeskoj tradiciji”, *Trudy Instituta ruskogo jazyka im. W. W. Winogradowa*, IX (2017), 12-30.

1.

Badanie problemu metrum i rytmu ma nie tylko teoretyczny, ale i praktyczny aspekt. Razem z kolegami zajmuję się zagadnieniami automatyzacji procedur analizy wiersza od strony językowej i wersyfikacyjnej i w szczególności kwestiami automatycznego diagnozowania rozmiarów wierszowych i automatycznego rozpoznawania form rytmicznych¹. Nic dziwnego, że przed nami stało zagadnienie wzajemnej relacji metrum i rytmu. Tym problemem rosyjska nauka o wierszu zajmowała się od swych narodzin. Można nawet rzec, iż powstała ona w momencie uświadomienia sobie problemu przeciwstawienia metrum i rytmu.

¹ I. A. Pilszczikow, A. S. Starostin. „Problemy awtomatizacji bazowych procedur ritmiko-sintaksiczeskogo analiza siłłabo-toniczeskich tiekstow”. W *Nacjonalnyj korpus ruskogo jazyka 2006–2008. Nowyje riezultaty i pierspiektiwij*, red. W. A. Płungian (Sankt-Pietierburg: Niestor-Istorija, 2009), 298–315; I. A. Pilszczikow, A. S. Starostin. „Problema awtomatyczeskogo raspoznawanija metra: siłłabotonika, dolnik, taktowik”. W *Otieczestwiennoje stichowiedienije. 100-letnije itogi i pierspiektiwij razwitija. Materialy Mieždunarodnoj naucznoj konfierenciji 25–27 nojabria 2010 g. Sankt-Pietierburg*, red. S. I. Bogdanow, E. W. Chworost’janowa (Sankt-Pietierburg: Filologiczeskij fakultiet SPbGU, 2010), 397–406; I. A. Pilszczikow, A. S. Starostin. „Automated Analysis of Poetic Texts and the Problem of Verse Meter”. W: *Current Trends in Metrical Analysis*, red. C. Küper (Bern; Berlin; [etc.]: Peter Lang, 2011), 133–140, (Littera: Studies in Language and Literature; vol. 2); I. A. Pilszczikow, A. S. Starostin. „Reconnaissance automatique des mètres des vers russes. Une approche statistique sur corpus”, tłum. É. Delente, *Langages*, nr 199 (2015): 89–105.

W książce *Wstęp do metryki. Teoria wiersza* Wiktor Żirmunski pisał: „Podstawowym problemem teorii wiersza, z którego zrodziła się cała książka, jest przeciwstawienie rytmu i metrum, tak jak zostało ono po raz pierwszy wyrażone zaprezentowane w stosunku do klasycznego wiersza rosyjskiego w znanych pracach Andrieja Biełego o czterostopowym jambie²3. Żirmunski był pewien, że to właśnie metrum odróżnia wiersz od prozy. Ale nie odpowiada to rzeczywistości: istnieje przecież metryczna proza i niemetryczny wiersz – wiersz wolny (*vers libre*). Gdyby rzecz miała się inaczej, to zdiagnozowawszy metrum, zdiagnozowalibyśmy tym samym wiersz i w ten sposób zadanie konstruktywnego określenia wiersza byłoby rozwiązane. Natomiast deskryptywne określenie wiersza polega na teoretycznym określeniu tego, co go różni od prozy⁴. W ten sposób problem „wiersz vs proza” jest bardziej fundamentalny niż problem „metrum vs rytm” i poprzedza go w aspekcie logiczno-metodologicznym.

Na swoim późnoformalistycznym etapie rosyjska wersologia przedstawiła teoretyczne określenie wiersza, najpełniej sformułowane w koncepcji „podwójnej segmentacji” byłego młodoformalisty Borisa Buchsztaba: „Wszelki tekst dzieli się na współrzędne odcinki syntaktyczne; ale w tekście wierszowanym łączy się z tym (...) podział na wersy i na większe i mniejsze niż wers całości wierszowe (...) drugi podział czasem się nakłada, czasem rozmija z pierwszym, tworząc niezliczone możliwości relacji rytmiczno-syntaktycznych⁵.”

Gdyby podążać za tą definicją, jak pisał Maksim Szapir w artykule „*Versus*” vs „*prosa*”, to okaże się, że „wiersze różnią się od prozy samym podziałem na wersy. To określenie mowy wierszowanej na początku lat dwudziestych niezależnie od siebie zaproponowali Maksim Kenigsberg⁶ Boris Tomaszewski⁷ i Jurij Tynianow⁸. Niedostatek ich definicji tkwi nie w pozornej tautologiczności, lecz w jej niekompletności: nie wiemy na razie, w czym tkwi swoistość linijki wiersza w porównaniu z każdą inną. Pełniej od nich swoje poglądy na naturę jedności wiersza przedstawił Tomaszewski. Dostrzegł on specyfikę wiersza w jego podziale na porównywalne i współmierne ze sobą odcinki⁹.”

Koncepcję Tomaszewskiego zaakceptował Michaił Gasparow: właśnie to on ujął ją, jak i wiele innych formalistycznych koncepcji, w klasyczną formułę: determinujące charakterystyki wersów to ich „porównywalność” i „współmierność”:

² Zob. A. Biełyj. *Simwolizm. Kniga statiej* (Moskwa: Musaget, 1910).

³ W. M. Żirmunskij. *Wwiedienije w metriku. Teorija sticha* (Leningrad: Academia, 1925) (Woprosy poetiki, VI), 6. Por. B. W. Tomaszewskij. *O stichie. Stat’ji* (Leningrad: Priboj, 1929), 53.

⁴ Przypomnę, że deskryptywnym (albo teoretycznym) określeniem nazywa się definicję, wyznaczającą przedmiot poprzez wyliczenie wymaganych właściwości lub funkcji, zaś konstruktywnym (lub praktycznym) określeniem – eksplicytny opis budowy odpowiedniego przedmiotu. Nauki stosowane zajmują się przeniesieniem deskryptywnych określeń do konstruktywnych, zaś teoretyczne – przeniesieniem określeń konstruktywnych do deskryptywnych – I. M. Jagłom. *Matiematiczeskije struktury i matiematiczeskoje modielirowanije* (Moskwa: Sowietskoje radio, 1980), 13-14.

⁵ B. Ja. Buchsztab. „Ob osnovach i tipach russkogo sticha”, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, t. XVI (1973), 110-111.

⁶ M. M. Kienigsbiereg. „Iz stichologiczeskich etjudow. 1. Analiz poniatija «stich»”, wstęp. stat’ja i primiecz. M. I. Szapir, *Philologica*, t. 1, nr 1/2 (1994): 149-185.

⁷ B. W. Tomaszewskij. *Russkoje stichosłożenije. Mietrika* (Pietrograd: Academia, 1923). (Woprosy poetiki, II); Tomaszewskij. *O stichie. Stat’ji*.

⁸ Ju. N., Tynianow. *Problema stichotwornogo jazyka* (Leningrad: Academia, 1924). (Woprosy poetiki, V).

⁹ M. I., Szapir. „«Versus» vs «prosa»: prostranstwo-wriemnia poeticeskogo tieksta”, *Philologica*, t. 2, nr 3/4 (1995): 14.

Wiersz (łac. *versus* od *vertere* – obracać, wracać) – mowa artystyczna, fonicznie rozczłonkowana na stosunkowo krótkie odcinki (nazywane wersami), które są odbierane jako porównywalne i współmierne. Przeciwnym pojęciem jest *proza* (zob. *Poezja i proza*). Mowa prozaiczna również dzieli się na odcinki – *kolony*; ale w porównaniu z prozą rozczłonkowanie wiersza odznacza się dwoma właściwościami: 1) w prozie podział tekstu jest określony tylko pauzami syntaktycznymi, w wierszu dzielące pauzy mogą nie zbiegać się z syntaktycznymi (przerzutnia); 2) w prozie wyodrębnianie dzielących pauz jest w znacznej mierze dowolne, w wierszu jest ono apodyktycznie zadane¹⁰.

W latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku przeciwko tej formule wystąpił Maksim Szapir. Jego argumentację można zrekapitulować następująco: jeśli weźmiemy przykładowo choćby wolny jamb i wiersz wolny, to zobaczymy, że wersy w nich [i] **nie są porównywalne** w aspekcie charakterystyki ilościowej (od 1 do 12 i więcej sylab) i [ii] **nie są współmierne** jakościowo w sensie użycia tej samej jednostki miary (na przykład w wolnym jambie jednosylabowy wers może się rymować z wersem **jednostopowym** i **wielostopowym**)¹¹. Dlatego – według Szapira – wiersz to nie **porównywalność współmiernego**, lecz **przyrównywanie niewspółmiernego**¹². Stąd jego własne teoretyczne określenie wiersza:

Pojmuję wiersz jako system ciągłych obligatoryjnych paradygmatycznych rozczłonkowań (...). Podziały wierszowe są ciągłe, ponieważ obejmują cały tekst, a tam, gdzie są one zawieszane, mamy do czynienia z wstawkami prozaicznymi. Podziały wierszowe są obligatoryjne, ponieważ są one podyktowane przez obiektywnie wyrażoną wolę autora, z którą odbiorca nie może się nie liczyć. Podziały wierszowe są paradygmatyczne, tworzone przez nie jednostki rytmiczne mają się do siebie jak warianty wspólnego inwariantu¹³.

Ostatni fragment określenia wzbudził największe spory, ale dla niniejszego wykładu nie jest to istotne. Ważne jest to, że **teoretyczna** definicja wiersza Szapira, podobnie jak Gasparowa, nie konwertuje się – o czym mówił już sam Szapir – w definicję **konstruktywną**¹⁴. Inaczej mówiąc, obecnie w zasadzie nie jesteśmy w stanie stworzyć algorytmu pozwalającego odróżnić wiersz od prozy.

¹⁰M. L. Gasparow. „Stich”. W *Kratkaja litieraturnaja enciklopedija*, t. 7 (Moskwa: Sowietskaja enciklopedija, 1972), 197; por. M. L. Gasparow. *Russkij stich naczala XX wieka w kommentarijach*, Izdanije wtoroje (dop.) (Moskwa: Fortuna Limited, 2001), 6-7; E. Klenin. „M. L. Gasparov and the Definition of Verse”, *The Slavic and East European Journal*, t. 52, nr 2 (2008): 208-222; T. W. Skułowiczewa. „Mietody opriedielenija mietra w nieklassiczeskom stichie”, *Izwestija Rossijskoj Akademiji nauk. Sierija literatury i jazyka*, t. 71, nr 2 (2012): 45-46.

¹¹Według określenia Gasparowa „Współmierność – w wersologii właściwość wszystkich wersów danego utworu, aby być mierzonymi (w świadomości czytelnika) tą samą umowną miarą” – M. L. Gasparow. „Soizmierimost”. W: *Kratkaja litieraturnaja enciklopedija*, t. 7 (Moskwa: Sowietskaja encyklopedija, 1972), 43.

¹²O tym samym wcześniej pisał Jurij Łotman: „Rytmiczność wiersza – cykliczne powtórzenie różnych elementów w jednakowych pozycjach z tym, żeby przyrównać nierówne i odsłonić podobieństwo w odmiennym lub powtórzenie jednakowego z tym, żeby ujawnić pozorny charakter tej jednakowości, skonstatować odmienne w podobnym” (Ju. M. Łotman. *Lekcyi po strukturalnoj poetike, wyp. 1 (Wwiedienije, teorija sticha)* (Tartu: Tartuskij gos. uniwersitet, 1964). („Trudy po znakovym sistiemam”, t. 1), 67; Ju. M. Łotman. *Analiz poetičeskogo tieksta. Struktura sticha* (Leningrad: Proswieszczenije, 1972), 45.

¹³M. I. Szapir. „O priedielach dliny sticha w wierlibrie (D. A. Prigow i drugije)”, *Philologica*, t. 6, nr 14/16 (1999/2000): 117; M. I. Szapir. *Universum versus: jazyk — stich — smysl w russkoj poezii XVIII–XX wiekow*, kn. 2 (Moskwa: Jazyki slawjanskoj kultury, 2015). (*Philologica russica et speculativa*, t. VII), 237.

¹⁴Pilszczikow, Starostin. „Problemy awtomatizacii bazowych procedur ritmiko-sintaksiczeskogo analiza siłabotoniczeskich tiekstow”, 300.

Boris Tomaszewski, inżynier z wykształcenia, reprezentujący w swoich pracach „empiryczne” skrzydło formalizmu rosyjskiego (Moskiewskiego Koła Lingwistycznego i Opojazu), zawsze rozumował kategoriami konstruktywnymi. W 1923 roku w swojej książce *Wersyfikacja rosyjska. Metryka* pisał: „Nie sposób przedstawić ścisłego, obiektywnego określenia wiersza, nie sposób zaznaczyć podstawowe cechy odróżniające wiersz od prozy”¹⁵.

Konstruktywne określenie wiersza jako takiego na razie nauce nie jest dostępne, jednakże systemy wersyfikacyjne możemy już określać, a w ramach konkretnego systemu wersyfikacyjnego możemy określać także rozmiar wiersza. W ten sposób wprowadzone przez Tomaszewskiego i Gasparowa pojęcie „współmierności” pozwala określać nie **wiersz**, lecz **metrum**.

2.

Rozpatrzmy teraz przeciwstawienie metrum i rytmu. Rytm wiersza nie zbiega się z realnym rytmem językowym: wiemy o różnej „sile ekspiracyjnej” samogłosek w iktach i w pozycji pomiędzy iktami (o czym mówił już Roman Jakobson w *Wersologii Briusowa*¹⁶), pamiętamy o odmiennej wymowie „akcentowanych” i „na wpół akcentowanych” wyrazów i o różnej wymowie „na wpół akcentowanych” słów w pozycji na iktach i nie na iktach (o czym pisał Jakobson, Tomaszewski, Żirmunski, Gasparow i inni)¹⁷. Inaczej mówiąc, nie tylko metrum powstaje na „tle rytmu”, ale i rytm powstaje na „na tle” metrum.

Już w 1921 roku Żirmunski oświadczał: „Rytm jest realnym następowaniem po sobie akcentów w wierszu, co jest rezultatem współdziałania naturalnych właściwości materiału językowego i idealnego zadania metrycznego”¹⁸. Zaś w 1925 roku tłumaczył, że „rytm wiersza zawsze jest kompromisową formą, powstającą w rezultacie oporu materiału” w stosunku do zadania metrycznego lub „metrycznego prawa”¹⁹. Tomaszewski replikował: powinno się mówić nie o oporze, lecz o „organizacji materiału językowego”²⁰. Zdaniem Morrisa Hallego główny brak tej koncepcji zawiera się w błędnym wyobrażeniu o jednoznacznej odpowiedniości pomiędzy jednostkami metrycznymi i fonetycznymi („the (mis)conception that there must be a one: one relationship between entities in the meter and phonetic entities in the line”²¹.

¹⁵Tomaszewskij. *Russkoje stichosłożenije. Mietrika*, 7.

¹⁶R. O. Jakobson. „Briusowskaja stichologija i nauka o stichie”. W *Akadiemiceskij centr Narkomprosa. Naucznyje izwiestija*, t. 2: *Fiłosofija. Litieratura. Iskusstwo* (Moskwa: GIZ, 1922), 229; S. Rudy. „Jakobson’s Inquiry into Verse and the Emergence of Structural Poetics”. W *Sound, Sign and Meaning: Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle*, red. L. Matejka (Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 1976). (Michigan Slavic Contributions; nr 6), 481.

¹⁷Poeci mają także inne sposoby dodatkowego rozdzielenia rytmu wierszowego i naturalno-językowego („prozaicznego”): słupek, „drabinka” (Majakowski), wyodrębnienia za pomocą czcionki i punktuacji (Cwietajewa), specjalna diakrytyka (Selwinski).

¹⁸W. M. Żirmunskij. *Kompozicija lirycznych stichotworienij* (Pieterburg: Opojaz, 1921). (Sborniki po teoriji poetičeskogo jazyka; IV, 4), 98; Żirmunskij. *Wwiedienije w metriku. Teorija sticha*, 7.

¹⁹Żirmunskij, 18.

²⁰Tomaszewskij. *O stichie. Stat’ji*, 49.

²¹M. Halle. „Żirmunskij’s Theory of Verse. A Review Article”. *The Slavic and East European Journal*, t. 12, nr 2 (1968): 214.

Ten dylemat proponowano rozwiązać inaczej. Jak pisał w 1923 roku Maksim Kenigsberg, „wiersz w samej swej istocie jest zjawiskiem nie fizycznym, lecz znakowym”²². Wiersz jest znakiem, tak samo metrum i rytm są znakami (dobrze rozumieli to uczniowie Gustawa Szpeta z Moskiewskiego Koła Lingwistycznego – Maksim Kenigsberg, Nikołaj Żinkin, Grigorij Winokur). Jaskrawy przykład metrum jako znaku przytaczał członek Opojaz Tynianow – są to niepełne lub opuszczone wersy²³.

Semiotyka uczy nas, że wszelki znak jest „tworem materialnym, odróżniającym się od tła”²⁴: metrum jest znakiem na tle rytmu, rytm jest znakiem na tle metrum, ale obydwa są wzajemnie skorelowanymi znakami na tle mowy naturalnej. Dlatego wyjściową daną dla analizy (zarówno dla analizatora komputerowego, jak i ludzkiego) jest naturalny rytm językowy. Rytmiczny i metryczny model wiersza można zbudować na podstawie automatycznej analizy morfologiczno-akcentologicznej. Pozwala to analizować teksty wierszy w języku rosyjskim, dla którego charakterystyczny jest ruchomy akcent²⁵.

Jak się to wszystko odnosi do realnych procesów generowania i percypowania wiersza? Popatrzmy, jak podchodził do tego problemu Tomaszewski. Jego podstawowy postulat był następujący: synteza wiersza przebiega od metrum do rytmu, analiza wiersza – od metrum do rytmu:

Poeta, zabierając się do tworzenia wiersza, wyznacza sobie schemat metryczny, który odbiera jako pewien rysunek rytmiczno-melodyczny, w granicach którego „układają się” słowa.

Ucieleśniając się w słowie, impuls rytmiczny znajduje wyraz w konkretnym rytmie pojedynczych wersów. (...)

Słuchacz odbiera rytm w odwrotnym porządku. Najpierw jawi się mu konkretny rytm wiersza. Następnie, pod wrażeniem powtórzenia linii rytmicznej, w rezultacie odbioru serii wersów, słuchacz uchwytuje impuls rytmiczny (...). Jeszcze bardziej abstrahując porządek rytmiczny, ujawnia odsłaniany poprzez skandowanie schemat metryczny²⁶.

Impuls rytmiczny to nie deterministyczna, lecz statystyczna norma, podkreśla Mirosław Červenka w artykule poświęconym rozważeniu tego konceptu²⁷. Z punktu widzenia autora wiersza **impuls rytmiczny** lub „zadanie rytmiczne” to to samo, co z punktu widzenia słuchacza **inercja rytmiczna** (Wiktor Žirmunski), a z punktu widzenia badacza – **tendencj**

²²Kienigsberg. „Iz stichologiczeskich etjudow. 1. Analiz poniatija «stich»”, 163.

²³Tynianow. *Problema stichotwornogo jazyka*, 22 i nast. Ju. N. Tynianow. „O kompozycji Jewgienija Oniegina [1921–1922]”. W Tynianow Ju. N., *Poetika. Istorija literatury. Kino*, red. Je. A. Toddes, A. P. Czudakow, M. O. Czudakowa (Moskwa: Nauka, 1977), 60. Por. Ju. M. Łotman. *Struktura chudożestwiennogo tieksta* (Moskwa: Iskusstwo, 1970), 66.

²⁴N. I. Żinkin. „Znaki i sistemiema jazyka”. W: *Zeichen und System der Sprache. Veröffentlichung des 1. Internationalen Symposions „Zeichen und System der Sprache” vom 28.9. bis 2.10.1959 in Erfurt*, t. I (Berlin: Akademie-Verlag, 1961). (Schriften zur Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung; Nr. 3), 159.

²⁵Pilszczikow, Starostin. „Automated Analysis of Poetic Texts and the Problem of Verse Meter”, 133; Pilszczikow, Starostin. „Reconnaissance automatique des mètres des vers russes. Une approche statistique sur corpus”, 93-94.

²⁶Tomaszewskij. *Ruskoje stichosłożenje. Mietrika*, 83.

²⁷M. Červenka. „Rhythmical Impulse. Notes and Commentaries”, *Wiener Slawistischer Almanach*, t. 14 (1984): 30.

rytmiczna lub w szczególnym wypadku **profil akcentowości** (Kirił Taranowski) lub w analogicznym wypadku **rytmiczny profil rozmiaru** (Michaił Gasparow) lub wreszcie **obraz metrum** (Andriej Kołmogorow)²⁸.

Jednakże z teoretycznego punktu widzenia zagadnienie, co jest dane, a co jest konstruktem, nie jest takie proste. Rytm jest dany, a metrum jest konstruktem? Czy też metrum jest dane, a rytm jest konstruktem?

Zwróćmy się ku definicjom metrum i rytmu zaproponowanym przez rosyjskich teoretyków, poczynając od Andrieja Biełego: „Przez rytm wiersza rozumiemy symetrię odstępstw od metrum (...)”²⁹. Następni badacze podkreślali wzajemny związek metrum i rytmu. Może on być pojmowany jako „zstępowanie” od metrum do rytmu (Tomaszewski, Żirmunski). W traktacie z 1923 roku Tomaszewski twierdził, że „metrum jest zasadą zgodności wersów”. „Rytm jest realną formą brzmienia, rzeczywistym porządkiem rozkładu ilościowych stosunków wymowy dla każdego wersu oddzielnie”. Metrum jest „abstrakcyjnym schematem”, rytm – „realną formą”, czyli metrum jest abstrakcyjne, a rytm – konkretny³⁰. „Metrum jest ogólną regułą następowania po sobie silnych i słabych dźwięków, rytm obejmuje konkretne częściowe wypadki zastosowania tej reguły, wariacje podstawowego schematu metrycznego” – dodaje Żirmunski³¹. Później w poetyce strukturalnej Jurija Łotmana ta teza została przeformułowana w terminach lingwistyki strukturalnej i teorii informacji („język vs mowa”, „system/gramatyka vs tekst”, „kod vs komunikat”)³².

Tę samą relację można pojmować jako „wstępowanie” od rytmu ku metrum, jak na przykład w cytowanym określeniu Tomaszewskiego lub w wersologicznych pracach Andrieja Kołmogorowa, który pisał: „Przez m e t r u m rozumiem prawidłowość rytmu, mającą wystarczającą określoność, aby wzbudzać: a) oczekiwanie jej potwierdzenia w następnych wersach i b) specyficzne przeżycie ‘zakłócenia’ podczas jej naruszeń”³³.

Mihhail Łotman przeprowadza pożyteczne rozróżnienie:

Istnieją dwa podstawowe podejścia do eksplikacji metrum wierszowego. Nazwijmy je apriorycznym i aposteriorycznym. Z punktu widzenia podejścia apriorycznego metrum poprzedza (...) tekst poetycki i realizuje się w nim: kompetentny czytelnik rozpoznaje to metrum, badacz – opisuje je.

²⁸Bardziej szczegółowo zob.: O. M. Brik. „Ritm i sintaksis (materiały k izuczeniju stichotwornoj rieczy)”. Wstupitielnaja zamietka, podgotowka tieksta i primieczanija M. W. Akimowa. W *Sławianskij stich IX*, red. A.W. Prochorow, T.W. Skułačzewa (Moskwa: Rukopisnyje pamiatniki drierwiej Rusi, 2012), 535-536; M. L. Gasparow. „A. N. Kołmogorow w russkom stichowiedieniji”. W *Izbrannyje trudy*, t. IV (Moskwa: Jazyki sławianskoj kultury, 2012), 505; S. E. Lapin, I. A. Pilszczikow. „O trudach Mirosława Czerwenki po teoriji i istoriji sticha (K wychođu pierwogo russkogo izdanija jego rabot)”, *Izwestija Rossijskoj Akademiji nauk. Sierija literatury i jazyka*, t. 72, nr 3 (2013): 54. „Profil akcentowości” („profil rytmiczny”) w pracach Taranowskiego i Gasparowa ma charakter statystyczny, jednakże nie jest on identyczny ze statystyką form rytmicznych i nie zawsze adekwatnie odzwierciedla różnice między rytmicznymi typami rozmiaru – A. Dobrytsyn. „Rhythmic entropy as a measure of rhythmic diversity (The example of the Russian iambic tetrameter)”, *Studia Metrica et Poetica*, t. 3, nr 1 (2016): 34-38.

²⁹Biełyj. *Simwolizm. Kniga statiej*, 396.

³⁰Tomaszewskij. *Russkoje stichosłoženije. Mietrika*, 44, 66.

³¹Żirmunskij. *Wwiedienije w mietriku. Tieorija sticha*, 11.

³²Łotman. *Analiz poetičeskogo tieksta. Struktura sticha*, 46-59.

³³A. N. Kołmogorow. „K izuczeniju ritmiki Majakowskogo”, *Woprosy jazykoznania*, nr 4 (1963): 64.

(...) Z punktu widzenia podejścia aposteriorycznego metrum nie poprzedza tekstu, lecz jest jego immanentną właściwością, kompetentny czytelnik potrafi uchwycić w taki czy inny sposób tę właściwość (...), badacz ją eksplikuje³⁴.

W ostatecznym rachunku, konstatuje Mihhail Łotman, różnica pomiędzy metryką aprioryczną i aposterioryczną sprowadza się do problemu wzajemnej relacji pomiędzy metrum i rytmem. Jeśli z punktu widzenia podejścia apriorycznego metrum jest pierwotne, a rytm jest jego realizacją, to dla podejścia aposteriorycznego pierwotną realnością jest właśnie rytm, podczas gdy metrum wierszowe jest w stosunku do niego tworem wtórnym. Badacz proponuje przenieść problem ze sfery czystej metodologii na płaszczyznę ontologiczną i położyć akcent nie na dwóch odmiennych **podejściach** do metrum, lecz na dwóch zasadniczo różnych **odmianach** rozmiaru wierszowego. W tych wypadkach, kiedy mamy do czynienia z dobrze znanymi strukturami, jednoznacznie interpretowanymi zarówno przez autora, jak i czytelnika, Łotman proponuje mówić o **eksplicytnym** metrum. W innych wypadkach struktura metryczna nie wiąże się z jednoznacznym rozpoznaniem, wywołuje niejednoznaczne i nawet sprzeczne interpretacje. Takie metra Łotman nazywa **implicitnymi**.

Często różnica pomiędzy rozmiarem eksplicytnym i implicitnym została już odzwierciedlona w nazwie: jeśli metra eksplicytne z reguły oznaczane są ogólnymi nazwami o charakterze konwencjonalnym (jamb, trochej i tym podobne), to formy implicitne często lub w ogóle nie mają ogólnie przyjętej nazwy lub ich nazwy mają deskryptywny charakter ('rosyjski bajkowy rozmiar', 'wiersz bylinowy', 'wiersz Majakowskiego', 'wiersz *Pieśni Słowian zachodnich*)³⁵.

3.

Maksim Szapir w swoich badaniach połączył podejście aposterioryczne i aprioryczne. Jego rozumienie metrum zostało przedstawione w artykule *Metrum et rhythmus sub specie semioticae*, gdzie zrewidowano wyobrażenia o linearnej hierarchii metrum i rytmu, czyli wyobrażenia o tym, że rytm jest systemem odchyień od metrum lub o tym, że rytm to konkretna realizacja schematu metrycznego. Szapir mówi o wzajemnie przeciwstawnych i wzajemnie powiązanych procesach – o „metryzacji” rytmu i „rytmizacji” metrum³⁶.

Dla Andrieja Biełego, Tomaszewskiego i Żirmunskiego metrum było prawem, a rytm – tendencją; dla Szapira i rytm, i metrum są tendencjami i nie dają się wyprowadzić jedno z drugiego. Rytm nie jest cząstkowym przypadkiem metrum, ponieważ – mając możliwość naruszania metrum – jest od niego niezależny, autonomiczny.

³⁴M. Łotman. „Stanowlenije anticnych razmierow w russkom stichie. Aspiekty kognitiwnoj mietriki”. W: *Russian Text (19th Century) and Antiquity / Russkij tekst (19 wiek) i anticznost'*, red. K. Kroó, P. Torop (Budapest: L'Harmattan, 2008), 25; M. Łotman. „Metre. The Unknown”. W *Frontiers in Comparative Metrics. In memoriam Michail Gasparov. Conference abstracts, November 21–23, 2008, Tallinn and Tartu, Estonia*, red. M. Lotman, M.-K. Lotman (Tallinn: Tallinn University Press), 2008, 32-33.

³⁵Łotman. „Stanowlenije anticnych razmierow w russkom stichie. Aspiekty kognitiwnoj mietriki”, 28; Łotman. „Metre. The Unknown”, 33.

³⁶M. I. Szapir. „Metrum et rhythmus sub specie semioticae”, *Daugawa*, nr 10 (1990): 63–87; Szapir, M. I. *Universum versus: jazyk — stich — smysl w russkoj poezii XVIII–XX wiekow*, kn. 1 (Moskwa: Jazyki russkoj kultury, 2000). (*Philologica russica et speculativa*, t. I), 91-128.

Неумѣстней, чем ящер
в филармонии, вид
нас вдвоём в настоящем.
Тѣм верней удивит
обитателей завтра
разведённая здесь
сильных чувств динозавра
и кириллицы смесь.

Jest to **cytat rytmiczny**, wskazujący jednak na precedens **metryczny** (stworzony dokładnie dziesięć lat wcześniej przez tego samego autora, do którego odsyła także tytuł nowego wiersza i jego pierwszy wers *На прѡщаньѣ – нѣ звѣкѣ → Нѣподѡбьѣ стѣканѣ*)⁴¹.

„Metryzacja rytmu” i „rytmizacja metrum” w artykule Szapira jest porównywalna z pojęciami „logaedyzacji” i „werlibryzacji”, wprowadzonymi wcześniej przez Wadima Rudniewa⁴². Rzeczywiście, przekształcenie rytmu w metrum stanowi ruch w stronę logaedy, a przekształcenie metrum w rytm – ruch w stronę *vers libre*. W przykładach z Brodskiego dolnik jest swobodniejszym metrum niż anapest, gdyż dopuszcza większą wariacyjność długości interwałów międzyiktowych⁴³. I odwrotnie: użycie we wszystkich wersach tej samej rytmicznej formy czterostopowego jambu przekształca jamb w logaedy lub peon.

W ten sposób współczesna rosyjska wersologia pojmuje metrum jako „tendencję” lub „potencję”. Ponieważ często (przynajmniej z punktu widzenia czytelnika) mamy do czynienia nie z metrum jako realnością, lecz z metryzacją rytmu, to każdy wers z reguły jest potencjalnie heterometryczny. W kontekście całego utworu taka metryczna ambiwalentność może albo się znosić (pozostając jednakże czynnikiem rytmu) albo realizować się jako metryczna tendencja (w „prześciowych formach metrycznych” – PFM⁴⁴) lub nawet jako metryczna prawidłowość (w wypadku autentycznej heterometrii).

⁴¹Zwrócenie się poety ku rozmiarowi, trwale kojarzącemu się z jakimkolwiek tekstem lub grupą tekstów, Roman Jakobson nazywał „odmianą cytatu metrycznego” – R. O. Jakobson. „K popisu Máchova verše”. W: *Torso a tajemství Máchova díla: Sborník pojednání Pražského lingvistického kroužku*, red. J. Mukařovský (Praha: Fr. Borový, 1938), 246; R. O. Jakobson. „Toward a Description of Mácha’s Verse”. W: *Selected Writings*, t. V: *On Verse, Its Masters and Explorers*, przetłumaczone przez P. i W. Steiner (The Hague – Paris – New York: Mouton, 1979), 465; Rudy. „Jakobson’s Inquiry into Verse and the Emergence of Structural Poetics”, 506.

⁴²Wadim Rudniew interpretuje te terminy w szerokim kulturologicznym sensie; ja wolę ograniczyć się do użycia ich w dziedzinie teorii wiersza. W. P. Rudniew. „Istorija russkoj metriki XIX – naczała XX ww. w swietie problemy «litieratura i kulturologija»”. W: *Uczebnyj matierial po teoriji litieratury. Litieraturnyj process i razwitiye russkoj kultury XVIII–XX ww.*, red. T. M. Kotniuch (Tallinn: Tallinskij gos. pedagogičeskij institut im. Eduarda Vilde, 1982), 91–93; W. P. Rudniew. „Stich i kultura”. W: *Tynianowskij sbornik. Wtoryje Tynianowskije cztienija*, red. M. O. Czudakowa (Riga: Zinātne, 1986), 227–239; W. P. Rudniew. *Słowar’ kultury XX wieka* (Moskwa: Agraf, 1997), 52–53, 148–150.

⁴³Por. Pilszczikow, Starostin. „Problema awtomatycznego rozpoznawania mietra: siłabotonika, dolnik, taktowik”, 404–405; Skułaćewa. „Mietody opriedielenija mietra w nieklassiczeskom stichie”, 48.

⁴⁴„PFM – to taka konstrukcja wierszowego rozmiaru, w której pojawia się pewna ilość naruszeń którejs z głównych cech danego rodzaju wierszy. Przy czym te oddzielne naruszenia (...) jeszcze nie zmieniają jakoś ci wiersza danego rodzaju. Podczas opisywania PFM główne zadanie polega na tym, żeby określić ten «próg», kiedy ilość przechodzi w jakość”, P. A. Rudniew. „Mietriczeskij riepiertuar A. Błoka”. W: *Błokowskij sbornik, II. Trudy Wtoroj naučnoj konfierenciji, poswiaszczennoj izuczeniju žizni i tworczestwa A. A. Błoka*, red. Z. G. Minc (Tartu: Tartuskij gos. uniwersitet, 1972), 227.

4.

W kontekście tego wszystkiego, co zostało powiedziane wyżej, można zaproponować następujące konstruktywne określenie metrum rosyjskiego wersu wierszowego:

- (1) Metrum to schemat rozkładu silnych i słabych miejsc w wersie.
- (2) Silnymi miejscami lub iktami nazywają się takie miejsca w schemacie wszelkiego metrum, na które **mogą** padać akcenty słów mających długość $i+1$ i więcej sylab przy $i \in \mathbb{N}_0$ gdzie i – wielkość stałej lub maksymalnej długości interwałów międzyiktowych).
- (3) Słabymi miejscami lub międzyaktowymi interwałami nazywają się takie miejsca w schemacie każdego metrum, na które **nie mogą** padać akcenty słów, mające długość $i+1$ i więcej sylab.
- (4) Jeżeli wers układa się więcej niż w jednym metrum, pierwszeństwo otrzymuje to, które ma mniejszą wariacyjność (v) długości międzyiktowych interwałów (i).
- (5) Ostatnia reguła może być zastosowana do konkretnego wersu jedynie, gdy jednocześnie daje się zastosować także do wszelkich innych wersów danego wiersza.

Ponieważ jest to określenie konstruktywne, opisuje ono metrum w jego korelacji z rytmem. Punkt 1 opisuje warunki dla stworzenia rytmu akcentów wyrazowych, przewidzianych w schemacie, punkt 2 – warunki dla stworzenia rytmu przedziałów międzywyrazowych, punkt 3 – warunki dla stworzenia rytmu akcentów wykraczających poza schemat, punkt 4 daje wyobrażenie o hierarchii rozmiarów⁴⁵, zaś punkt 5 konstatuje niewystarczalność „horyzontalnej” analizy struktury wiersza, która zawsze powinna być korygowana „wertykalną” analizą kontekstu metrycznego.

Ostatnią regułę stosuje się także dla rozwiązania problemu metrycznie ambiwalentnych wersów, których **obie** metryczne interpretacje zakładają **jednakową** wariacyjność (v) długości międzyiktowych interwałów (i). Tak oto pojedyncze formy rytmiczne dwusylabowych rozmiarów są izomorficzne z formami rytmicznymi rozmiarów trzysylabowych. Zarówno w binarnych, jak i ternarnych metrach wariacyjność długości interwałów międzyiktowych jest równa zeru ($v = 0$). Metryczną ambiwalentność takiego wersu w monometrycznym kontekście uważa się za jego rytmiczną, a nie metryczną charakterystykę.

Dla nomenklatury metrów zawierających jamb, trochej, daktyl, amfibrach, anapest, peon, dolniki i taktowiki: $1 \leq i \leq 3$. Jeśli dodać do nomenklatury pięciosylabowiec (hiperpeon) i sześćsylabowiec (hekson), to wyjdzie: $1 \leq i \leq 5$. Jeśli dodamy do nomenklatury „autorskie logaedy” typu *Niedobry jest dziś dzień...* Mandelsztama, to będzie $0 \leq i \leq 5$. Dla czystej toniki (wiersza akcentowego)

⁴⁵Jak pisał Gasparow, „każdy ściślejszy rozmiar na stopniach [takiej] drabiny nieuchronnie jest cząstkowym rytmem swobodniejszego rozmiaru” (M. L. Gasparow. *Sovremennyj russkij stich : metrika i ritmika* (Moskwa: Nauka, 1974), 308). Uhierarchizowaną (wielopoziomową) listę schematów metrycznych zob. w pracy Pilszczikow, Starostin. „Problema awtomatycznego rozpoznawania metra: siłabotonika, dolnik, taktowik”.

zagadnienie maksymalnej długości interwałów międzyiktowych pozostaje otwarte. Dla prostoty określenia będziemy traktować ją jako teoretycznie nieograniczoną ($i \in \mathbb{N}_0$), choć empirycznie długość ta jest ograniczona⁴⁶ (w przykładach rozpatrzonych przez Kołmogorowa, Żirmunskiego i Gasparowa nieakcentowany interwał waha się od 0 do 8 sylab⁴⁷).

Zaproponowane konstruktywne określenie daje się zastosować do rozmaitych systemów wersyfikacyjnych wykorzystywanych w wierszu rosyjskim. Różnią się one od siebie typem **periodu metrotwórczego** (odległości w sylabach od iktu do iktu; zestawu sylab składającego się z iktu i interwału międzyiktowego)⁴⁸. W sylabotonice period („stopa”) ma zafiksowany i stały (jednakowy w różnych stopach) rozmiar interwałów międzyiktowych. W logaedach period ma zafiksowany, ale nie stały (różny w różnych stopach) rozmiar interwałów międzyiktowych. W dolnikach i taktowikach periody mają zmienny, ale do pewnych granic, rozmiar interwałów międzyiktowych (każde konkretne metrum ma minimalny i maksymalny rozmiar, w którego granicach zmienia się interwał międzyiktowy). W czystej tonice period ma zmienny, ale nieograniczenie wariacyjny rozmiar interwałów międzyiktowych.

Z punktów 2 i 3 określenia wynika, że we wszystkich tych metrach możliwe są dodatkowe akcenty, wykraczające poza schemat (akcenty na słabych miejscach w słowach, których długość sylabowa jest $\leq i$)⁴⁹, i opuszczenia, przewidzianych przez schemat, akcentów na iktach⁵⁰.

⁴⁶M. Łotman. „Russkij stich. Osnownyje razmiery, wchodiaszczije w jewropiejskij metricheskij fond”. W: Słowiańska metryka porównawcza. VI. Europejskie wzorce metryczne w literaturach słowiańskich, red. L. Pszczołowska, D. Urbańska (Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1995), 330, 324, przyp. 75.

⁴⁷W. M. Żirmunskij. „Stichosłożenije Majakowskiego”, *Russkaja litieratura*, nr 4 (1964), 12.

⁴⁸Termin stworzono według analogii z terminem Borisa Tomaszewskiego „akcentowy period, czyli odległość w sylabach od akcentu do akcentu”, Tomaszewskij. *Russkoje stichosłożenije. Mietrika*, 220. Niezbędne uściślenie, z którym zgodziłby się pewnie i autor wyjściowego terminu: powinno się mówić o odległości w sylabach od jednego akcentu metrycznego do drugiego, czyli od iktu do iktu.

⁴⁹Ta teza Tomaszewskiego-Jakobsona [V. Erlich. *Russian Formalism. History — Doctrine*, wyd. 2., popr. (The Hague: Mouton, 1965), 220] o istniejącym w wierszu rosyjskim zakazie przesunięcia akcentu metrycznego wewnątrz słowa fonetycznego: „(...) sylaba akcentowana może urzeczywistnić słaby czas (...) i odwrotnie nieakcentowana – (...) silny czas wersu (...), ale pod warunkiem, żeby te sylaby nie należały do tego samego słowa. Inaczej mówiąc, słowo nie może rytmicznie przeakcentowane”, R. O. Jakobson. *O czeszkom stichie priemuszczestwiennio w sopostawleniji s russkim* (Berlin: Opojaz – MLK, 1923). (Sborniki po teoriji poetičeskogo jazyka; V), 29. Zgodnie z formułą Tomaszewskiego „słowo z dodatkowym akcentem powinno być krótsze od periodu stopowego” [MLK 1919 — Archiw Instytutu rosyjskiego języka imieni W. W. Winogradowa RAN (Moskwa). F. 20. Jed. chr. 2.II: Protokoły zasiedanij Moskowskogo lingwistycznego krużka za 1919 god: k. 56]: w rosyjskiej sylabotonice „niemetryczne akcenty trafiają na słowa, które całkowicie mieszczą się w metrycznie nieakcentowanym interwale, nierozprzestrzeniając się na metrycznie akcentowane sylaby. Inaczej mówiąc, dla jambu i trocheja niemetryczne akcenty są do pomyslenia w klasycznej wersyfikacji tylko na jednosylabowych słowach, dla daktyla, anapestu i amfibrachu – na jednosylabowych i dwusylabowych”, Tomaszewskij. *Russkoje stichosłożenije. Mietrika*, 62; Gasparow. *Sovremennij russkij stich : metrika i ritmika*, 4. Szczegółowiej zob. I. A. Pilshchikov. „Zasiedanije Moskowskogo lingwistycznego krużka 1 ijunia 1919 goda i zarożdienije stichowiedczeskich koncepcij O. Brika, B. Tomaszewskiego i R. Jakobsona”, *Revue des études slaves*, t. LXXXVIII, no. 1/2 (2017), 51-56; I. A. Pilszczikow, A. B. Ustinow. „Moskowskij Lingwisticheskij Krużok i stanowlenije russkogo stichowiedienija (1919–1920)”. W *Unacknowledged Legislators. Studies in Russian Literary History and Poetics in Honor of Michael Wachtel*, red. L. Fleishman, D. M. Bethea, I. Vinitzky (Berlin [etc.]: Peter Lang, 2020). (Stanford Slavic Studies, vol. 50), 393-394.

⁵⁰Często mówi się, że w czystej tonice nie jest możliwe opuszczenie akcentu metrycznego. Jest to przesąd lub nadmierne uproszczenie (Łotman „Russkij stich. Osnownyje razmiery, wchodiaszczije w jewropiejskij metricheskij fond”, 332; „O sistiemach stichosłożenija (priemuszczestwiennio na materiale estonskogo i russkogo sticha)”, 224. Por. Gasparow. *Sovremennij russkij stich : metrika i ritmika*, 428; J. Bailey. „The Accentual Verse of Majakovskij’s «Razgovor s fininspiektorom o poëzii»”. W: *Slavic Poetics: Essays in Honor of Kiril Taranovsky*, red. R. Jakobson, C. H. Van Schooneveld, D. S. Worth (Paris: Mouton, 1973), 29-31; Dż. Bejli. [J. Bailey]. *Izbrannije stat’ji po russkomu litieraturnomu stichu* (Moskwa: Jazyki sławianskoj kultury, 2004), 285-288.

Mihhail Gasparow uważał dolniki i taktowiki za rozmiary „prześciowe” od sylabotoniki do toniki⁵¹. Proponowałbym uważać je za odrębny typ wiersza (Mihhail Łotman nazywa go akcentowo-sylabicznym⁵²) i w ogóle zrezygnować z idei systemów „prześciowych”. Zresztą, wyodrębnienie lub niewyodrębnienie dolników i taktowików w osobny system wersyfikacyjny zależy od określenia samego pojęcia „system wersyfikacyjny”. To zagadnienie wykracza poza ramy niniejszego artykułu.

Tłumaczył Bogusław Żyłko

Od tłumacza

Przekład tekstów z zakresu wersologii nastrocza trudności, które częściowo są udziałem każdego tłumacza przekładającego prace specjalistyczne z humanistyki i nauk społecznych. Chodzi przede wszystkim o aparat pojęciowo-terminologiczny tej dyscypliny, który wiąże się z bogatą empirią wierszową, leżącą u jego podstawy. Można w nim wyróżnić przynajmniej trzy warstwy w zależności od zakresu stosowalności. Jedną grupę będą stanowić pojęcia uniwersalne odnoszące się do zjawisk występujących w każdej wersyfikacji narodowej. Przeciwstawną grupę będą tworzyć pojęcia funkcjonujące w obrębie tylko jednej tradycji badawczej i używane do opisu wierszy tworzonych w tylko jednym języku. Pośrodku będą lokować się pojęcia o ograniczonym zasięgu odnoszące się do realiów literatur z jednego kręgu kulturowego (na przykład literatur europejskich).

Tłumacz nie będzie miał kłopotów ze słowo-pojęciami (wyrażenie Gustawa Szpeta) z pierwszej grupy, ponieważ są to w istocie międzyjęzykowe synonimy. W różnych językach będą one miały tylko odmienny kształt brzmieniowy i, być może, będą się różniły swoją formą wewnętrzną, jak to jest w przypadku elementarnego pojęcia „wers”, któremu w języku rosyjskim odpowiada – „stich”. Polski *wers* i rosyjski *stich* stanowią taką ekwiwalentną parę terminów różniących się swoją formą wewnętrzną. Pierwszy, jak wiadomo, pochodzi z łacińskiego *verso* oznaczającego pierwotnie ‘krążenie, obracanie się, poruszanie się tam i z powrotem’, jak czyni to oracz odkładający na roli skibę za skibą. Drugi został utworzony od greckiego *στῆχος* oznaczającego w starożytnej grece ‘rząd, szereg’ (na przykład żołnierzy). I na tym prostym przykładzie dobrze widać, zaobserwowaną i opisaną przez Olę Freidenberg, regularność polegającą na swoistej sublimacji znaczeń, przechodzeniu od znaczeń konkretnych, obrazowych do abstrakcyjnych, pojęciowych. Ślad tego przechodzenia pozostaje w tak zwanej ‘formie wewnętrznej’ słowa, którą według Andrieja Potiebni może ożywiać poezja.

Inaczej sytuacja wygląda w grupie trzeciej, blisko związanej ze „sztuką rymotwórczą” tworzoną w danym języku. Mogą tutaj pojawiać się pojęciowo-terminologiczne idiomy uwarunkowane

⁵¹M. L. Gasparow. *Russkij stich naczala XX wieka w kommientarijach*, 130, 133, 135; Gasparow. *Sovremennyj russkij stich : metrika i ritmika*, 16, 220-221, 306, 308.

⁵²M. Łotman. „O sistiemach stichosłożenija (prieimuszczestwiennno na matieriale estonskogo i russkogo sticha)”, *Trudy po znakovym sistiemam*, t. 26 (1998): 237.

pojawieniem się form metrycznych wykorzystujących właściwości prozodyjne danego języka. W języku rosyjskim będzie to przede wszystkim swobodny i ruchomy akcent umożliwiający rozwój sylabotonizmu, a później rozmaitych odmian wiersza tonicznego, niemających swoich odpowiedników w innych poezjach. Do nich należą omawiane w artykule Igora Pilszczikowa *dolniki* i *taktowiki*, które zazwyczaj opisuje się jako formy przejściowe między sylabotonizmem a tonizmem, a które autor artykułu skłonny jest traktować jako samodzielne rozmiary wierszowe. W tej sytuacji tłumacz nie ma innego wyjścia, jak tylko przejąć po prostu oryginalne nazwy.

Jak to się dzieje często w sztuce nowożytnej, artyści są motorami zmian w sferze konwencji artystycznych. Najbardziej jest to widoczne w sztuce nowoczesnej, awangardowej (w szerokim rozumieniu tego słowa, czyli od impresjonizmu i modernizmu począwszy). Indywidualne innowacje w zakresie sposobów wierszowania (na przykład „wiersz Majakowskiego”) wzbogacały „repertuar wersyfikacyjny”, stawiając przed badaczami zadanie ich opisu, nazwania i uczynienia faktem świadomości literackiej.

Rdzeniem tezaury wersologicznego jest dziedzictwo starożytne, czyli metryka grecka i łacińska zaadaptowana do specyfiki języków nowożytnych jako materiału dla wierszy. Jest to wspólne dziedzictwo, do którego odwołują się wszystkie późniejsze literatury europejskie zarówno w praktyce pisarskiej, jak i refleksji teoretycznej. Największego wszakże przyspieszenia badania wersologiczne nabrały w XX wieku, głównie za sprawą dwóch wielkich szkół – formalistów rosyjskich (mieli oni w tej dziedzinie ważnych poprzedników w postaci poetów mocno zainteresowanych problemami warsztatu poetyckiego, przede wszystkim Andrieja Biełego i Walerija Briusowa) i ich praskich kontynuatorów utrzymujących bliskie kontakty ze swymi wschodnimi kolegami. Terminologia, jaką się posługuje Pilszczikow w swoim artykule, w lwiej części wywodzi się z dorobku tych szkół. Tłumacz miał tutaj pracę ułatwioną, jako że osiągnięcia członków Opojaz-u i Moskiewskiego Koła Lingwistycznego, a nieco później i Praskiego Koła Lingwistycznego, szybko zostały przejęte i twórczo rozwinięte przez polskich wersologów: Karola W. Zawodzińskiego, a zwłaszcza Franciszka Siedleckiego, Marię Dłuską, Marię R. Mayenową, Lucyllę Pszczołowską. Wartość ich studiów dla tłumacza jest oczywista: oferują one tłumaczowi zestaw gotowych terminów, głównie z tego względu, że ich własny język badawczy (jak choćby w przypadku Siedleckiego) kształtował się w bliskim związku z osiągnięciami Rosjan i prażan.

Bibliografia

- Bailey, J. „The Accentual Verse of Majakovskij's «Razgovor s fininspiektorom o poëzii»”. W: *Slavic Poetics: Essays in Honor of Kiril Taranovsky*, red. R. Jakobson, C. H. Van Schooneveld, D. S. Worth, 25–31. Paris: Mouton, 1973.
- Bejli, Dż. [Bailey, J]. *Izbrannyje stat'ji po russkomu litieraturnomu stichu*. Moskwa: Jazyki sławianskoj kultury, 2004.
- Biełyj, A. *Simwolizm. Kniga statiej*. Moskwa: Musaget, 1910.
- Bobrow, S. P. „K woprosu o podlinnom stichotwornom razmiere puszkinskich «Piesien zapadnych sławian», „Russkaja litieratura”, nr 3 (1964): 119–137.
- Brik, O. M. „Ritm i sintaksis (matieriały k izuczeniju stichotwornoj rieczii)”. Wstupitielnaja zamietka, podgotowka tieksta i primieczanija M. W. Akimowa. W *Sławianskij stich IX*, red. A.W. Prochorow, T.W. Skułačzewa, 501–550, Moskwa: Rukopisnyje pamiatniki drierwniej Rusi, 2012.
- Buchsztab, B. Ja., „Ob osnovach i tipach russkogo sticha”, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, t. XVI (1973): 96–118.
- Chołszewnikow, W. Je. *Mysl, woorużennaja rifmami. Poeticzeskaja antologija po istoriji russkogo sticha*. Leningrad: Izdatielstwo Leningradskogo Uniwersitietu, 1987.
- Červenka M. „Rhythmical Impulse. Notes and Commentaries”, *Wiener Slawistischer Almanach*, t. 14 (1984): 23–53.
- Dobritsyn, A. „Rhythmic entropy as a measure of rhythmic diversity (The example of the Russian iambic tetrameter)”, *Studia Metrica et Poetica*, t. 3, nr 1 (2016): 33–52.
- Gasparow, M. L. „Stich”. W *Kratkaja litieraturnaja enciklopedija*, t. 7, kol. 197–198. Moskwa: Sowjetskaja enciklopedija, 1972.
- . „Soizmierimost”. W: *Kratkaja litieraturnaja enciklopedija*, t. 7, 43–44. Moskwa: Sowjetskaja encyklopedija, 1972.
- . *Sovremennyj russkij stich : metrika i ritmika*. Moskwa: Nauka, 1974.
- . *Russkij stich naczala XX wieka w kommientarijach*, Izdaniye wtoroje (dop.). Moskwa: Fortuna Limited, 2001.
- . „A. N. Kołmogorow w russkom stichowiedeniji”. W *Izbrannyje trudy*, t. IV, 503–513. Moskwa: Jazyki sławianskoj kultury, 2012.
- Iluszyn, A. A. *Russkoe stichosłożenije*, Moskwa: Wysszaja szkoła, 1988.
- Jagłom, I. M. *Matiematiczeskije struktury i matiematiczeskoje modielirowanije*, Moskwa: Sowjetskoje radio, 1980.
- Jakobson, R. O. „Briusowskaja stichologija i nauka o stichie”. W *Akadiemiczeskij centr Narkomprosa. Naucznyje izwiestija*, t. 2: *Filosophija. Litieratura. Iskusstwo*, 222–240. Moskwa: GIZ, 1922.
- . *O czeszskom stichie priemuszczestwiennio w sopostawleniji s russkim*. Berlin: Opojaz — MLK, 1923. (Sborniki po teoriji poeticzeskogo jazyka; V).
- . „K popisu Máchova verše”. W: *Torso a tajemství Máchova díla: Sborník pojednání Pražského lingvistického kroužku*, red. J. Mukařovský, 207–278. Praha: Fr. Borový, 1938.
- . „Toward a Description of Mácha's Verse”. W *Selected Writings*, t. V: *On Verse, Its Masters and Explorers*, przethumaczone przez , P. i W. Steiner, 433–485. The Hague – Paris – New York: Mouton, 1979.
- Erlich, V. *Russian Formalism. History — Doctrine*, wyd. 2., popr. The Hague: Mouton, 1965.
- Halle, M. „Žirmunskij's Theory of Verse. A Review Article”. *The Slavic and East European Journal*, t. 12, nr 2 (1968): 213–218.
- Kienigsbiereg, M. M. „Iz stichologiczeskich etjudow. 1. Analiz poniatija «stich», wstup. stat'ja i primiecz. M. I. Szapir, *Philologica*, t. 1, nr 1/2 (1994): 149–185.
- Klenin, E. „M. L. Gasparov and the Definition of Verse”, *The Slavic and East European Journal*, t. 52, nr 2 (2008): 208–222.
- Kołmogorow, A. N. „K izuczeniju ritmiki Majakowskogo”, *Woprosy jazykoznanija*, nr 4 (1963): 64–71.
- Lapin, S. E., Pilszczikow I. A. „O trudach Mirosława Czerwenki po teoriji i istoriji sticha (K wychodu pierwogo russkogo izdaniija jego rabot)”, *Izwiestija Rossijskoj Akadiemiji nauk. Sierija litieratury i jazyka*, t. 72, nr 3 (2013): 53–65.

- Łotman, Ju. M. *Lekcyi po strukturalnoj poetikie, wyp. 1 (Wwiedienije, teorija sticha)*. Tartu: Tartuskij gos. uniwersitiet, 1964 („Trudy po znakovym sistiemam”, t. 1).
- . *Struktura chudożestwiennogo tieksta*. Moskwa: Iskusstwo, 1970.
- . *Analiz poetičeskogo tieksta. Struktura sticha*. Leningrad: Proswieszczenije, 1972.
- Łotman, M. „Russkij stich. Osnownyje razmiery, wchodiaszczije w jewropejskij mietriczeskij fond”. W: *Słowińska metryka porównawcza. VI. Europejskie wzorce metryczne w literaturach słowińskich*, red. L. Pszczołowska, D. Urbańska, 259–339. Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1995.
- . „O sistiemach stichosłożenija (prieimuszczestwiennno na materiale estonskogo i russkogo sticha)”, *Trudy po znakovym sistiemam*, t. 26 (1998): 201–255.
- . „Stanowlenije anticzných razmierow w russkom stichie. Aspiekty kognitiwnoj mietriki”. W: *Russian Text (19th Century) and Antiquity / Russkij tiekst (19 wiek) i anticznost’*, red. K. Kroó, P. Torop, 24–53. Budapest: L’Harmattan, 2008.
- . „Metre. The Unknown”. W *Frontiers in Comparative Metrics. In memoriam Michail Gasparov. Conference abstracts, November 21–23, 2008, Tallinn and Tartu, Estonia*, red. M. Lotman, M.-K. Lotman, 32–34. Tallinn: Tallinn University Press, 2008.
- MLK 1919 — Archiw Instituta russkogo jazyka imieni W. W. Winogradowa RAN (Moskwa). F. 20. Jed. chr. 2.II: Protokoły zasiedanij Moskowskogo lingwisticeskogo kruzka za 1919 god.
- Pilshchikov, I. [Pilszczikow I. A.]. „Zasiedanije Moskowskogo lingwisticeskogo kruzka 1 ijunia 1919 goda i zarożdienije stichowiedczeskich koncepcij O. Brika, B. Tomaszewskogo i R. Jakobsona”, *Revue des études slaves*, t. LXXXVIII, no. 1/2 (2017): 45–69.
- Pilszczikow, I. A., Starostin A. S. „Problemy awtomatizacii bazowych procedur ritmiko-sintaksiceskogo analiza siłlabo-toniczeskich tiekstow”. W *Nacjonalnyj korpus russkogo jazyka 2006–2008. Nowyje riezultaty i pierspiektiwy*, red. W. A. Płungian, 298–315. Sankt-Pietierburg: Niestor-Istorija, 2009.
- . „Problema awtomaticeskogo raspoznawanija mietra: siłlabotonika, dolnik, taktowik”. W *Otiieczestwiennnoje stichowiedienije. 100-letnije itogi i pierspiektiwy razwitija. Materialy Mieždunarodnoj naucznoj konfierenciji 25–27 nojabria 2010 g. Sankt-Pietierburg*, red. S. I. Bogdanow, E. W. Chworost’janowa, 397–406. Sankt-Pietierburg: Filologiczeskij fakultiet SPbGU, 2010.
- . „Automated Analysis of Poetic Texts and the Problem of Verse Meter”. W: *Current Trends in Metrical Analysis*, red. C. Küper, 133–140. Bern; Berlin; [etc.]: Peter Lang, 2011. (Littera: Studies in Language and Literature; vol. 2).
- . „Reconnaissance automatique des mètres des vers russes. Une approche statistique sur corpus”, tłum. É. Delente, *Langages*, nr 199 (2015): 89–105.
- Pilszczikow, I. A., Ustinow, A. B. „Moskowskij Lingwisticeskij Kruzok i stanowlenije russkogo stichowiedienija (1919–1920)”. W *Unacknowledged Legislators. Studies in Russian Literary History and Poetics in Honor of Michael Wachtel*, red. L. Fleishman, D. M. Bethea, I. Vinitsky, 389–414. Berlin [etc.]: Peter Lang, 2020. (Stanford Slavic Studies, vol. 50).
- Rudniew, W. P. „Istorija russkoj mietriki XIX — naczała XX ww. w swietie problemy «litteratura i kulturologija»”. W *Uczebnyj matierial po teoriji litieratury. Litieraturnyj process i razwitije russkoj kultury XVIII–XX ww.*, red. T. M. Kotniuch, 91–93. Tallinn: Tallinskij gos. piedagogiczeskij institut im. Eduarda Vilde, 1982.
- . „Stich i kultura”. W: *Tynianowskij sbornik. Wtoryje Tynianowskije cztienija*, red. M. O. Czudakowa, 227–239. Riga: Zinātne, 1986.
- . *Słowar’ kultury XX wieka*, Moskwa: Agraf, 1997.
- Rudniew, P. A. „Mietriczeskij riepiertuar A. Błoka”. W: *Błokowskij sbornik, II. Trudy Wtoroj naucznoj konfierenciji, poswiaszczennoj izuczeniju žizni i tworczestwa A. A. Błoka*, red. Z. G. Minc, 218–267. Tartu: Tartuskij gos. uniwersitiet, 1972.
- Rudy, S. „Jakobson’s Inquiry into Verse and the Emergence of Structural Poetics”. W *Sound, Sign and Meaning: Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle*, red. L. Matejka, 477–520. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 1976. (Michigan Slavic Contributions; nr 6).
- Skułaczewa, T. W. „Mietody opriedielenija mietra w nieklassiczeskom stichie”, *Izwiestija*

- Rossijskoj Akademiji nauk. Sierija literatury i jazyka, t. 71, nr 2 (2012): 45–54.
- Szapir, M. I. „Metrum et rhythmus sub specie semioticae”, *Daugawa*, nr 10 (1990): 63–87.
- . „«Versus» vs «prosa»: prostranstwo-wriemja poetičeskogo tieksta”, *Philologica*, t. 2, nr 3/4 (1995): 7–47.
- . „O priedielach dliny sticha w wierlibrie (D. A. Prigow i drugije)”, *Philologica*, t. 6, nr 14/16 (1999/2000): 117–137.
- . *Universum versus: jazyk — stich — smysl w russkoj poezii XVIII–XX wiekow*, kn. 1. Moskwa: Jazyki russkoj kultury 2000. (*Philologica russica et speculativa*, t. I).
- . *Universum versus: jazyk — stich — smysl w russkoj poezii XVIII–XX wiekow*, kn. 2. Moskwa: Jazyki slawjanskoj kultury, 2015. (*Philologica russica et speculativa*, t. VII).
- Szengieli, G. A. *Tiechnika sticha. Praktičeskoje stichowiedienije*. Moskwa: Sowietiskij pisatiel, 1940.
- Tomaszewskij, B. W. *Russkoje stichosloženie. Mietrika*. Pietrograd: Academia, 1923. (Woprosy poetiki, II).
- . *O stichie. Stat’ji*. Leningrad: Priboj, 1929.
- Tynianow, Ju. N. *Problema stichotwornogo jazyka*, Leningrad: Academia, 1924. (Woprosy poetiki, V).
- . „O kompoziciji Jewgienija Oniegina [1921–1922]”. W Tynianow Ju. N., *Poetika. Istorija literatury*. Kino, red. Je. A. Toddes, A. P. Czudakow, M. O. Czudakowa, 52–77. Moskwa: Nauka, 1977.
- Žinkin, N. I., 1961, „Znaki i sistiema jazyka”. W: *Zeichen und System der Sprache. Veröffentlichung des 1. Internationalen Symposions “Zeichen und System der Sprache” vom 28.9. bis 2.10.1959 in Erfurt*, t. I, 159–174. Berlin: Akademie-Verlag, 1961. (Schriften zur Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung; Nr. 3).
- Žirmunskij, W. M. *Kompozicija liričeskich stichotworienij*, Pieterburg: Opojaz, 1921. (Sborniki po teoriji poetičeskogo jazyka; IV, 4).
- . *Wwiedienije w metriku. Teorija sticha*. Leningrad: Academia 1925 (Woprosy poetiki, VI).
- . „Stichosloženie Majakowskogo”, *Russkaja literatura*, nr 4 (1964): 3–26.

SŁOWA KLUCZOWE:

wers

teoria wiersza

METRUM

metryzacja

ABSTRAKT:

Z punktu widzenia metodologii nauki wszystkie określenia mogą być podzielone na dwa typy: deskryptywnym (albo teoretycznym) określeniem nazywa się definicję wyznaczającą przedmiot poprzez wyliczenie wymaganych właściwości lub funkcji, zaś konstruktywnym (lub praktycznym) określeniem – eksplicytny opis budowy odpowiedniego przedmiotu. Rosyjscy wersolodzy sformułowali kilka teoretycznych określeń wiersza (w jego przeciwstawieniu do prozy), które jednakże nie konwertują się w konstruktywne określenie (wykaz formalnych cech odróżniających wiersz od prozy). Takie określenie nauce na razie nie jest dostępne. Tym niemniej możemy proponować deskryptywne i konstruktywne określenia systemów wersyfikacyjnych, metrum wierszowych i ich konkretnych odmian (rozmiarów), rytmu wiersza i rytmicznych typów konkretnych rozmiarów.

W artykule rozpatruje się rozmaite próby określenia wiersza i wzajemnej zależności metrum i rytmu podejmowane w rosyjskiej tradycji badań nad wierszem. Na podstawie rozważań historyczno-naukowych proponuje się konstruktywne określenie samego pojęcia „metrum”, opisywanego jako system zezwoleń i zakazów na dystrybucję przedziałów międzywyrazowych i akcentów słownych w wersie, jak również konstruktywne określenia rozmaitych systemów wersyfikacyjnych wykorzystywanych w wierszu rosyjskim (sylabotonika, logaedy, dolniki i taktowiki, wiersz „czysto toniczny”).

impuls rytmiczny

SYSTEM WERSYFIKACYJNY

RYTM

rytmizacja

NOTA O AUTORZE:

Igor Pilszczikow – dr hab., profesor literatury rosyjskiej na Uniwersytecie Kalifornijskim w Los Angeles i profesor badawczy na Uniwersytecie Tallińskim, założyciel i redaktor naukowy systemów informatycznych Fundamentalna Biblioteka Elektroniczna „Literatura Rosyjska i Folklor” (feb-web.ru), Poetyka Porównawcza i Komparatystyka Literacka (CPCL) (cpcl.feb-web.ru) i Rosyjska Biblioteka Wirtualna (rvb.ru), współredaktor czasopism „Studia Metrica et Poetica” (Wydawnictwo Uniwersytetu Tartuskiego) i „Pushkin Review” (Slavica Publishers). Opublikował liczne prace w dziedzinach takich jak poezja rosyjska w perspektywie porównawczej, historia wschodnio- i środkowoeuropejskiej teorii literatury, poetyka kwantytatywna, wersologia i humanistyka cyfrowa. Autor dwóch monografii o rosyjskich poetach „złotego wieku” (Batiuszkow, Puszkina). Jego ostatnie publikacje obejmują artykuły i redakcje książek zbiorowych poświęconych teorii wiersza, rosyjskiemu formalizmowi, szkole praskiej i tartusko-moskiewskiej szkole semiotyki.